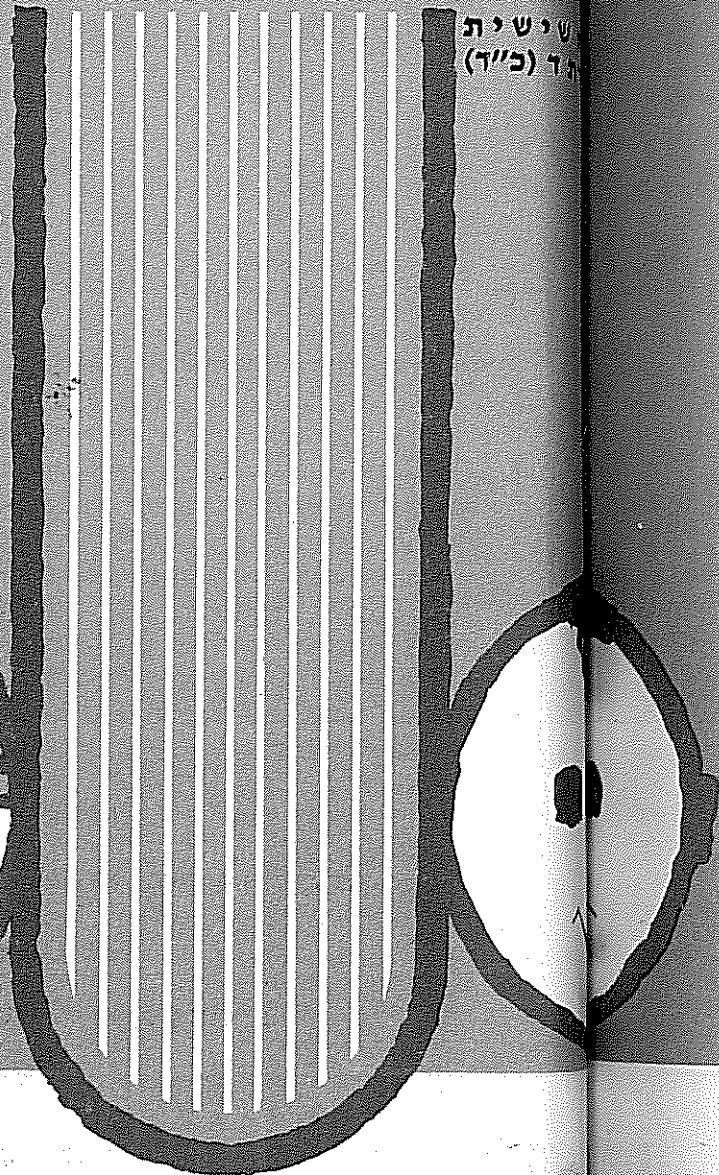
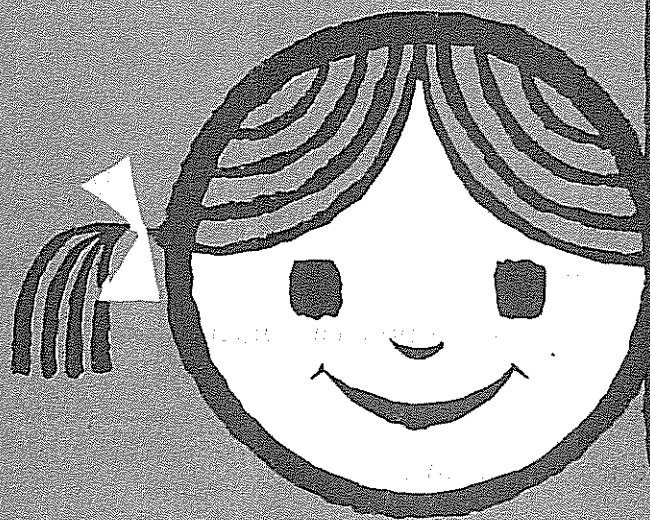

ספרות

ימיהם

וזמנא

פחם-מח

שישית
דוד (כ"ד)

ספריה
הסכנלה לחינוך
ע"ש דוד ילין

14 נודק 1980

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

עיון ומחקר

סינדרלה - הידועה באגדות תבל

מאת ד"ר אוריאל אופק

אגדת לכלוכית — היא סינדרלה היושבת באפר ומתענה תחת ידי אמה ואחיותיה החורגות — הנה לכל הדעות מעשיית הילדים המפורסמת והחביבה ביותר בעולם. היא נחשבת לטיפוס בפני עצמו במדע הפולקלור (מס' 510 על-פי שיטת אנטי אארגה וסטית תומפסון) ומאות רבות של נוסחים, מקבילות וגירסאות של סיפור זה נרשמו כמעט בכל ארץ ולשון, כולל בקרב עדות ישראל השונות. אבל למרות קדמותה, הופיע הנוסח האירופי הראשון של אגדת לכלוכית בדפוס רק לפני כשלוש-מאות וחמישים שנה — בקובץ האיטלקי "פנטאמרונה" מאת באזילה.

לאחר שתורגמו סיפורי ה"פנטאמרון" לשאר לשונות אירופה, התחילו כל אהבי האגדה בעולם לעשות היפרות עם באזילה וגיבורי סיפוריו, וחוקרי הפולקלור הכירו בראשונותו של מושל-המחוז מנאפולי כחלוץ אוספי סיפרי העם באירופה. כל מי שיקרא את חמישים האגדות המבדרות, שפגנו בשער מהדורה א' כ"שעשוע לפעוטות", יופתע לגלות בהן מפרים ותיקים ואהובים, או ליתר דיוק: גירסאות קודמות של אגדות, המופרות לבו יותר בנוסחאות המאוחדות, המופיעות בקובצי האחים גרים או ב"סיפורי אמא אווה של פרו; ביניהן — "היפהפיה הנרדמת" ואחותה "היפה והחיה"; "החתול במגפים" — שנון וערמומי, אך בלא מגפים לרגליו; נערה יפהפיה כשל-גיה, ש'מתה' על-ידי מסרק מורעל והושכבה בארון-בדולה שקוף; ועוד נערה יפה בשם זוזלה, שהתענתה קשות תחת ידיהם של אם ואחיות חורגות רעות לב, אבל בגמול על סבלותיה נישאה לבסוף לנסיך.

המעשה בזוזלה המסכנה הוא הסיפור הששי בסיפורי היום הראשון; הוא נקרא "לא גאטה צ'גרנטולה" (כלומר: חתולת האפר, או חתולה לכלוכית), וזה תוכנו בקצרה:

זוזלה הייתה בתו היחידה של נסיך איטלקי, שלאחר מות אשתו נשא אשה שנייה, אשר הציקה מאד לבתה החורגת. קבלה זוזלה באוני אומנתה על סבלה המר, והאומנת יעצה לה: "הרגי את האשה הרעה הזאת וכך תיפטרי ממנה". שמעה זוזלה בקולה, ובשעה שרכבה אמה החורגת יום אחד מעל ארגו-הבגדים, שמטה הנערה את מכסה הארגו מעל ראשה — והאשה

קרן בית הנשיא משרד החינוך והתרבות עירית ירושלים — המחלקה לחינוך המרכז לספרות ילדים

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר אוריאל אופק (יועץ מדעי), חוה ויזל, ד"ר אסתר טרסי, רחל פרג

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

ISSN 0334 — 276 X

בסיוע הקרן לזכרה של ליבי ברוקסון ארה"ב

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ, ירושלים

נהרגה. אחר-כך נאות האב לבקשת בתו ונשא את האומנת לאשה; אך אהה! — במהרה גילתה זווילה כי אמה החורגת החדשה רעה שבעתיים מקודמתה. היא הביאה לארמון את שש בנותיה והללו שלחו את זווילה לגור במטבח, הטילו עליה כל עבודה קשה וגם כינוי-גנאי הדביקו לה: 'החולת אפר'.

יום אחד באה יונה בחורה אל זווילה ואמרה לה: "אם תרצי משהו, פני אל יונת הפיות של סרדיניה ומשאלתך תתמלא". כעבור זמן עמד האב להפליג לסרדיניה, וזווילה ביקשה ממנו כי יפנה אל יונת-הפיות, למען תתן לו שי בשבילה. בבואו לסרדיניה שכח האב את בקשת בתו, אך לאחר שהספינה נתקעה בממל בלא לזוז, נזכר במשאלה ופנה למערת הפיות; שם קיבל מידיהן שתיל תאנה, מעדר-כסף ומשפך-זהב בשביל בתו. נטעה זווילה את השתיל וטיפלה בו, ומקץ ארבעה ימים הוא צמח עד שהגיע לקומת אשה. אז יצאה פיה מן העץ ולימדה את זווילה הרוזיקסס, שאם תאמר אותו תתמלאנה כל משאלות לבה. כעבור ימים אחדים נערכה בעיר הגיגה מלכותית, ושש האחיות החורגות יצאו אליה לבושות הדר, בהשארין את זווילה במטבח. לאחר לכתן קרבה זווילה אל העץ ואמרה את הרוזיקסס; מיד מצאה עצמה על גבו של סוס לבן, לבושה בגדי מלכות ותריסר משרתים עומדים לשרותה. בבואה לגשף התאהב בה המלך ושלה את עבדו למצוא מי הנערה הזאת. משגילתה זווילה את האיט העוקב אחריה שמטה מטבעות על הארץ, ובעוד המשרת מתכופף להרימם נמלטה על נפש. גם ביום-ההוא השני הושארה זווילה במטבח; אך לאחר שאמרה את הרוזיקסס הופיעו נערות, שבישמו אותה במי דלעת והושיבוה במרכבה הדוריה רתומה לששה סוסים ומלווה בבני לזיה לבושי שרד. גם הפעם הצליחה זווילה לחמוק משליחו של המלך המאוהב, בשמטה אחריה פנינים ואבני חן... ביום השלישי הגיעה זווילה לגשף במרכבת-זהב, מוקפת שומרי ראש ובני לזיה לרוב. הפעם נצמד משרתו של המלך המאוהב אל הכרכרה, כדי שהנערה יעלה החן לא תחזק מפניו, ברוב בהלתה שמטה זווילה מרגלה את אחת מנעליה — נעל הדורה גבוהת עקב, והמשרת מרימה ומביאה אל המלך. אז מכריז המלך על נשף נוסף ומזמין את כל נשי הממלכה לבוא ולמדוד את הנעל. כל הנשים באות, אך אף רגל אחת אינה מצליחה להכנס אל הנעל האובדת. למחרת ערך המלך נשף שני, אליו הוזמנו גם המשרתות ונערות המטבח. אז הופיעה גם זווילה בבלואי בגדיה מכוסה האפר; אך ברגע שהושיטה את כף-רגלה נמשכה אליה הנעל כאלו היתה אבן שואבת. אז נשא המלך את זווילה לאשה וחבש כתר מלכות לראשה, למרבה קנאתן של האחיות החורגות ואימן.

סינדרלות מסביב לעולם

זה היה, כמובן, סיפוריה של לכלוכית בנוסח ה"פנטאמרון", שהוא — כאמור לעיל — הנוסח הקדום ביותר של אגדת "סינדרלה" שנדפס באירופה. אבל 'לכלוכית' אינה רק אחת הדמויות האגדיות המפורסמות ביותר בעולם, אלא גם אחת הקדומות ביותר. דומה שאין ארץ שבט ושפה ברחבי תבל, שבה לא סופרה מעשיה בנערה יתומה (או נער יתום), המתענה קשה על-ידי אם מרשעת, או אחיות ואחים חורגים וקנאים, המתנכלים לה (או לו); אך לאחר כל הסבל והיסורים וזכה הגיבורה (או הגיבור) באורח פלא לעלות לגדולה בארמון המלכות, שמה, או כינויה, של הנערה

קשור בדרך כלל באפר — המסמל נחיתות והשפלה — או לכלוך הבא מתנור המטבח. זהו פירוש השם האיטלקי צ'רנוטולה, ובדומה לכך היא נקראה באנגלית סינדרלה (cinber הוא אפר, או רמץ), בצרפתית היא מכונה סנדריון, בספרדית — סניצ'נטה, ברוסית — צ'רנושקה, בגרמנית — אשנפוטל, או אשנברידל, בהונגרית — פופלושה, ובעברית — רמוצה (בתרגום ש'מה ברמן, 1898), רפשיה (ג. לוי, 1925), ולכלוכית (מ. בן-דאליעזר, 1928). חוקרי פולקלור רבים כתבו מאמרים ומחקרים מלומדים, בהם התחקו אחרי גלגוליה של אגדת סינדרלה בעולם, השוו את הנוסחאות השונות וניסו לעמוד על משמעותן. כבר בשנת 1893 פירסמה הפולקלוריסטית הבריטית מריאן קוקס ספר בשם "סינדרלה — שלושי-מאות ארבעים וחמישה נוסחים של סיפור לכלוכית"; אלא שמאז נרשמו עוד מאות גירסאות של המעשיה ברחבי העולם, מספרן הוכפל כמעט, והדבר איפשר את הופעתם של ספר אנגלי מאת אנה רות בשם "חוג סינדרלה" (1961), וספר אמריקני מאת מיוראל ברודמן וג'ק לסקוב בשם "סינדרלות מסביב לעולם" (1976).

מתי והיכן סופרה לראשונה אגדת לכלוכית?

התשובה לשאלה זו לוטה בערפל; אך רבים סבורים כי 'סינדרלה' הראשונה נולדה בסין לפני אלפיים שנה ויותר, ולאחר שעברה דורות רבים בעל-פה מאב לבנו היא נרשמה בספר בשנת 850 לספירה. טואן צ'נג שי, שרשם את האגדה, סיפר כי שמע אותה מפי אחד ממשרתי המשפחה, בצר לשבט של שוכני מערות בדרום סין. וזה תוכנה בקצרה:

לפני מלך שושלות צ'ין והאן חי במערה אדם נכבד ושמו וו. שתי נשים היו לו וכל אחת מהן ילדה לו בת אחת. היפה והנכונה מן השתיים היתה יה-סין; אך אחרי מות אביה ואמה התענתה יה-סין תחת ידי אמה החורגת, שהלבישה אותה קרעים ושלתה אותה לקנשש עצים ולשאוב מים במקומות של סכנה. ידידה היחיד היתה דג גדול, שהי בברכה נסתרת, וכאשר באה לבקרו היתה מוציאה ראשו ומניחו לצידה. יום אחד לבשה האם החורגת את בלואי בתה ובאה אל הברכה, אך ברגע שהוציאה הדג את ראשו לקראתה לכדה אותו ואכלה את בשרו. בעוד יה-סין יושבת ומבכה את מות ידידה הדג, ירד אדם ארוך-שער משמים לנחמה, גילה לה היכן קבורות עצמותיו והוסיף: "קחי אותן אל חדרך, שמרי עליהן והן תמלאנה את כל משאלות לבך".

בבוקר יום החג יצאו האם החורגת ובתה העירה, ואלו על יה-סין ציוו להישאר בבית ולטפל בעצי הגן. פנתה הנערה אל עצמות הדג, הביעה משאלה ומיד הופיעה בין החוגגים לבושה אדרת של נוצות-שלדג ונעולה נעלי זהב. בכליזאת הכירה אותה אימה החורגת וציוותה עליה לשוב מיד הביתה. נבתלה יה-סין ופתחה בריצה מהירה כל-יכך, עד שאחת מנעליה-זהב שלה נשמטה מרגלה, אחד משוכני המערות מצא את הנעל ומכר אותה למלך טויה; המלך הוקסם כל-יכך ממנה עד כי הוציא צו הקורא לכל נשי הממלכה לבוא ולמדוד את הנעל על רגליהן. אבל הנעל, אשר היתה קלה כנוצה, וכל צליל לא נשמע בנגעה בקרקע או באבן, לא עלתה על אף אחת מרגלי הנשים, לא אמר המלך גואש, ולאחר חיפושים ארוכים הצליחו

1. השוואה: "ואנוכי עפר ואפר" (בראשית י"ח). גם איוב שירד מגדולתו ישב בתוך האפר, "נערי-אפר" או "בתי-האפר" היה כינוי-שליבו נפוץ באירופה עוד לפני אגדת סינדרלה.

אנשיו למצוא את יהיסין ולהביאה לארמון; וכאשר היתה הנעל על רגלה יפו פניה כוהה
הרקיע. אמה ואחותה החורגות נענשו בסקילה, ואלו יהיסין היפה נשאה למלך וכתה לחיים
של אושר.

למרות גילה המופלג ומקום-הולדתה המרוחק ניתן למצוא באגדה סינית קדומה זו את המבנה
ורוב המוטיבים העיקריים של אגדות סינדרלה האירופיות — החל בחפץ הקסום הממלא משאלות
ועד לנעל הנשמטת מן הרגל. נעיין עתה עיון משות בכמה מנוסחאות "סינדרלה", שאת עקבות
נעלה אפשר למצוא כמעט בכל רחבי תבל, מאלסקה ועד דרום-אפריקה ואמריקה. דומה שכל
נערה כמעט רואה עצמה אי-פעם בחייה כ"סינדרלה" אומללה ומקופחת, המצפה כי נסיך אביר
יפיע פתאום על סוס לבן ויקחנה אל ארמונו...

נוסחת באזילה ב"פנטאמרון" היא, כאמור, סיפור "סינדרלה" המודפס הקדום ביותר באירופה,
ואפשר מאד שהשפיע על הנוסחאות המאוחרות יותר. אך אין ספק שסיפורי "סינדרלה" רווחו
באירופה עוד לפני באזילה. אחת הקדומות שבהן נרשמה במפרץ מוראי אשר בחופה הצפוני-
מזרחי של סקוטלנד; היא דומה בפרטים רבים דמיון מפתיע לאגדה הסינית העתיקה, ואילו
בפרטים אחרים מזכירה אגדה סקוטית זו את סיפור צ'נרנטולה מה"פנטאמרון".

מעשה באשתו של מלך, שמתה בהותירה אחריה את בתה הטובה ויפת-התואר. כעבור זמן
נשא המלך אשה שניה ורעה, אם לשלוש בנות מכוערות וקנאיות. האחיות החורגות הושיבו
את בת-המלך במטבח, הלבישוה שמלת עשב וכינוהו 'סמרטוטית'. ידידה היחיד היה עגל
אדום, מתנת אמה המנוחה, שהיה ממלא את משאלות לבה. יום אחד שחטה אמה החורגת
את העגל, וסמרטוטית האבלה קברה את עצמותיו מתחת לאבן אפורה. בפרוס החג הקדוש
הלכו הכל לכנסייה, ורק סמרטוטית נצטוותה להשאר בבית, להכין את ארוחת החג. הלכה
הנערה אל קבר העגל והביעה משאלה ללכת אל הטקס. משבאה לשם היתה יפה וזוהרת
כל-כך, עד שהנסיך התאהב בה. בכל-זאת היא חמקה ממנו, כי מיהרה לשוב הביתה לפני
אמה ואחיותיה החורגות. למחרת באה סמרטוטית שוב לכנסייה, אהבת הנסיך התעצמה, אך
היא שוב מיהרה לשוב לביתה. ביום השלישי היכה לה הנסיך ליד דלת-היציאה, וברוב
חפזונה לחמוק ממנו נפלה נעל-האטלס היפה מרגלה הימנית. הרים הנסיך את הנעל והכריז
כי הנערה שתצליח לנעול אותה היא תהיה אשתו. כל בנות-הטובים ניסו לשוא לנעלה. האם
החורגת אילצה את בתה המכוערת לקצץ את עקבה ובהונותיה כדי שכי-רגלה תתאים לנעל.
אחר-כך הרכיבה הנסיך על סוסו, אבל עודם רוכבים נשמעה זימרת צפור:

קְצוּצַת בְּהוֹנוֹת וְעֶקֶב
לְצַד בְּנֵי-הַמֶּלֶךְ תֵּשֵׁב,
אֲבֵל הַיְפָה בְּיֹמֶר
בְּתוֹךְ הַמִּטְבָּח תִּסְתַּפֵּר.

מיהר הנסיך לשוב על עקבותיו — והנה סמרטוטית באה לקראתו, בעמדה קרוב אליו זינקה
נעל-האטלס מכיסו ועלתה על רגלה. נשא אותה הנסיך לאשה והשנים היו באושר רב עד
יומם האחרון.

אפשר כי ספנים נורבגיים הביאו איתם אגדה זו מארצם לחופי סקוטלנד. אבל המשורר וחוקר
הלשונות הסקוטי ג'ון ליידן (1775—1811) כתב, כי מצא בספר קדום משנת 1540 בשם "תלונת
סקוטלנד" עדות שהאגדה על "סמרטוטית הזכה" היתה סיפור-ערש נפוץ באותם ימים.

סיפור לכלוכית הבא שראה את אור הדפוס — ונוסחתו היא גם הידועה ביותר היום — הוא
"סדריון, או אנפילת הזכוכית הקטנה", הששי בשמונת "סיפורי אמה אווזה" מאת שרל פרו (או
בנו פייר, ששמו חתום על המהדורה הראשונה, שהופיע בפאריס בשנת 1697). קשה להניח כי
בני משפחת פרו הכירו את ה"פנטאמרון", שנדפס ששים ושלוש שנה לפני כן ולא תורגם עד
אז לצרפתית, ואפשר כי הם שמעו אותה מפי האומנת הכפרית ששירתה בביתם. ואמנם למרות
נקודות מקבילות או זהות רבות, שונות שתי הגירסאות מאד זו מזו. קודם כל, נוסחת פרו מצטיינת
בשגינות מעודנת, והיא חסרה את הרגשנות המהולה באכזריות, המאפיינת את רוב הגירסאות האחר-
רות. סינדרלה של פרו אינה כלל נערה אומללה, אלא עלמה בשר ודם, טובת לב ואופטימית: היא
התנדבה לטפל בתסרוקותיהן של אחיותיה החורגות לפני צאתן לנשף, וכאן מוסיף פרו הערה
חייכנית: "כל אחת אחרת היתה ממלאת את שערן בקשרים, אבל היא חוננה באופי מתוק ועשתה
את תסרוקתן באופן המושלם ביותר". סנדריון התענגה כל כך לשמוע את סיפורי אחיותיה על
הנשף ועל יפי 'הנסיכה האלמונית', עד "שהיתה מוכנה לחבק את עצמה"... גם הופעתה של
הסנדקית-הקוסמת, ההופכת את הדלעת למרכבה ואת העכברים לסוסים ורפכים, וכן מגבלת הזמן
שהטילה על סינדרלה לשוב הביתה בהצות בדיוק — סממן המגביר ביותר את המתח שבסיפור —
שייכות לנוסחת פרו בלבד, העשויה להיחשב מופת של אגדה אמנותית. ומה יכול להיחשב צרפתי
יותר מאשר סיומה של גירסה זו, בה נושקת סינדרלה הסלחנית לאחיותיה החורגות, קזמינה אותן
להתגורר איתה בארמון ולבסוף אף 'משדכת' אותן לשני אצילים רמי מעלה...

מה שונה סיום זה מן הסיום המופיע בגירסת האחים גרים! שם הצטרפו שתי האחיות החורגות
לטקס החתונה בתקוה לשמש שושבינות לכלה, ואם לא די היה בסבל שסבלו בשעה שקיצו
במצוות אמן בהונות ועקב, כדי להתאים את רגלן לנעל, ירדו באמצע הטקס שתי היונים מעל
כתפי סינדרלה וניקרו את עיני העלמות. זהו, כנראה, עוגש אופייני באגדות ילדים גרמניות.

האחים גרים הרכיבו את אגדת "אשנפוטל" ('כסילת אפר') שלהם משלוש אגדות שונות שרשמו
בזמנים שונים בסביבות קאסל והסה. אוירה פיוטית רגשנית שורה על נוסחתם, והיא מזכירה בכמה
מפרטיה את נוסחת ה"פנטאמרון": גם כאן נוטעת לכלוכית שתיל של עץ-פרי ומטפלת בו,
ואחר-כך משמיעה לפניו את משאלותיה, וגם בה ממלאות היונים את מקומה של הפיה הקוסמת.
נוסחת גרים מאריכה בתיאור סבלה של סינדרלה והעינויים שהיא מתענה תחת ידי האחיות
החורגות ואמן המרשעת ("אם תוכלי ללקט לי בשעה אחת שתי קערות מלאות עדשים מן האפר
תלכי אל הנשף"); אין בה כל הסבר מדוע ממהרת גיבורת הסיפור לחמוק מן הנשף לפני סיומו,
וסנדל-הזהב נושר מרגלה לא בגלל ריצתה הבהולה, אלא משום שהנסיך ציוה 'ברוב ערמה'
למרוח זפת על המדרגות...

2. ראה דיון על הפולמוס מסביב למחבר האמיתי של "סיפורי אמה אווזה" במחקרי "גלגולי החתול
במגפים", שיידפס בקרוב בספרי-היובל "נוי לדב".

רבים מאד הם ההבדלים ושינויי הכרטיים במאות הנוסחאות של אגדת סינדרלה, ולא זה המקום למנות את כולם. יש נוסחאות שבהן לכלוכית היא נסיכה אמיתית, שנשלחה על-ידי אמה החורגת לעבוד במטבח; באחת הגירסאות הציכיות מארושקה הלכלוכית היא רועת-אווזים, הגישה לבסוף לבן-אפרים, ואילו באחת מאגדות האינדיאנים היא דווקא רועת תרנגולי-הודו. בכמה גירסאות זוכה סינדרלה לעזרת-הפלאים משליח של אימה המתה, שהוא בדרך כלל חית-בית כלשהי; אצל הפינים זוהי פרה, אצל הפורטוגלים היא עז; בנוסחה יהודית שמקורה באורביגיאן זהו דווקא תרנגול, ואילו באגדה יהודית מארוקאית הוא דג.

אמנם כן, גם בכמה עדות יהודיות סופרה אגדת לכלוכית, (ויש הרואים בסיפור התנכ"י על יוסף שהיה שנוא על אחיו החורגים ואשר נעשה לבסוף משנה-למלך את הנוסחה הקדומה ביותר של סינדרלה — ממין זכר); ובארכיון הסיפור העממי בישראל (אסעי) אשר בחיפה רשומות עשרים ותמש נוסחאות שונות שלה, שמוצאן ממארוקו, תוניס, לוב, תורכיה, תימן, עיראק, פרס, בוכרה, ישראל ועוד. הנה תמצית האגדה "הבת המכוערת והבת היפה", שרשמה אהובה בנר מקיבוץ חמדיה מפי סבתה אסתר דגיא, ילידת העיר אורמיה שבאורביגיאן הפרסית והררית (הנוסח המלא נדפס בקובץ "חודש חודש וסיפורו, 1974—1975" שבעריכת דב נוי, ירושלים תשל"ח, עמ' 58—61):

היה היתה אשה ולה בת יחידה. כאשר חלתה האשה קראה לבתה וביקשה ממנה: "קחי את שמלתי היפה, את נעלי ותכשיטי וקברי אותם תחת העץ שבחצר". מילאה הבת את מצוות אמה והאם הלכה לעולמה. כעבור זמן נשא האב אשה שניה ולה בת משלה, התעללה האשה בבתה החורגת והעבידה אותה כפרך. יום אחד הוזמנו האם ובתה לנשף בחצר המלך. לבשו השתיים את בגדי הפאר שלהן, ואילו על הבת החורגת ציוו למיין שק של אורן. ישבה העלמה על אבן בתצר ובכתה. פתאום הופיע תרנגול עליידה ואמר: "מנעי קולך מבכי, מתחת לעץ טמונה שמלה בשבילך, לבשי אותה ולכי לנשף!" הוציאו הנערה והתרנגול מתחת לעץ שמלת פאר וזוג נעלי כסף נוצצות, והיא התלבשה והלכה לנשף. משראה הנסיך את העלמה היפהפיה התאהב בה ורקד איתה כל אותו ערב. אך פתאום המקה הנערה ממנו ורצה החוצה, ובמרוצתה נשמטה נעלי-הכסף מעל רגלה. הרים הנסיך את הנעל, נתן אותה לרוכלת סדקית חכמה וביקש כי תמדוד אותה בכל בית עד שתמצא הנערה בעלת הרגל הנכונה. יצאה הנקנה בשליחות הנסיך וכעבור זמן יכלה לבשר לו: "נמצאה נערה חלומתית!" מיד בא הנסיך עם מרכבה להביא את נערתו לארמון; אלא שהאם החורגת קשרה את בתה החורגת לתנור, כיסתה את פני בתה שלה בצעיף ונתנה אותה ביד הנסיך, עודם נוסעים, שמע פתאום הנסיך קול מלחש: "היפה בתנור, המכוערת בידך". בבואם לארמון גילה הנסיך את פניה המכוערים של הנערה שלקח; מיד דהר בחזרה, הוציא את נערת חלומותיו מן התנור ולקחה ברוב כבוד אל הארמון, ואת האם החורגת ובתה ציוו לקשור אל מרכבה דוהרת ולגרור אותן לאורך הדרך עד צאת נשמתן.

בנוסחה יהודית-אורביגנית זו מופיעה דמות, שאין אנו פוגשים בשום גרסה אחרת, הלא היא רוכלת-הסדקית החכמה, שנשלחה על-ידי הנסיך למצוא את אהובתו. אפשר שדמות זו צמחה מהווי-החיים המיוחד שבאותו תבל-ארץ, עם זאת קרובה נוסחה זו בכמה מפרטיה — העץ שבהצר,

הפקודה למיין אורן (או עדשים), נסיונה של האם החורגת להערים על הנסיך והעונש האכזרי שבסיום — לגירסת האחים גרים. הנה שוב ניצבים אנו מול דרכיה העלומות והנסתרות של האגדה ופוגשים שתי נוסחאות דומות כלי-כך זו לזו, מסופרות במקומות כה מרוחקים ומנותקים זה מזה.

למרות השוני והבדלי הפרטים הקטנים והגדולים, המצויים בכל אחת משבע-מאות הנוסחאות של האגדה, מאחדים את כולן או רובן גם כמה וכמה קווים משותפים רבי משמעות. בכל האגדות לכלוכית היא נערה הראויה בזכות מעלותיה לכתר נסיכה, אבל כוחות-רשע מונעים ממנה את אושרה. האב נשאר תמיד ברקע, מאחורי הקלעים, בלא שימלא כל תפקיד פעיל בעלילה, ולא לה שתהו הא כיצד אין האב מתעניין לעולם בגורלה המר של בתו היפה וטובת הלב, סיפקה גירסת פרו מענה קצר וחד: "האב נמצא לחלוטין תחת בוהנה של אשתו". (ובהערת אגב; מוטיב זה של האב המוליד-ונוח, שאינו אחראי לגורל צאצאיו, חוזר ונשנה בסיפורים רבים). בכל הנוסחאות מתאהב הנסיך בכלוכית רק לאחר שלבשה בגדי פאר, אלא שהיא ממהרת לחמוק ממנו ולשוב אל ביתה ואל סבלותיה לפני אמה ואחיותיה החורגות. למרות סיבלה המר אין היא מעזה לגלות בעצמה לאחר הנשף את זהותה, כדי להיגאל מסבלה ולזכות ביד הנסיך, שכן זהות זו חייבת להגלות באמצעות מבחן; מבחן זה נערך בעוד אהובת הנסיך שרויה במעמד של 'לכלוכית' לבושת בלואים ומכוסה אפר באמצעות הנעל שנשמטה מרגלה — חפץ המסמל את השריד שנותר מדמותה הנסיכית והוא בלא ספק מגיבוריה המרכזיים של האגדה.

צורות רבות ושונות יש באגדות השונות לנעל ההדורה שנשמטה מרגלה של לכלוכית: באגדה הסינית ובגירסת גרים זוהי נעל-זהב; ב"פנטאמרון" זו נעל מבהיקה גבוהת עקב; בנוסחה הסקוטית עשויה הנעל בד-אטלס יקר, בנוסחה היהודית-אורביגנית נעלה הנערה סנדלי כסף; וכן הלאה, מפרווה ועד משי. רק בנוסחת פרו (ובגירסאות שבאו בעקבותיה) נעלה סינדרלה בנשף אנפילאות (או סנדלים) של זכוכית. רבים הביעו פליאה ותמיהה, הא כיצד אפשר לרקוד בסנדלי זכוכית, וכלום לא התנפצה זכוכית עדינה זו בשעה שהסנדל צנח מרגלה של סינדרלה הרצה? אכן, קושיה היא שיש לפתרה. והנה, בכמה מהדורות קדומות של "סיפורי אמא אווזה" נמצא כתוב ומודפס, שסינדרלה נעלה לרגליה אנפילאות לא של verre (זכוכית) אלא של vair (פרוה בהירה ויקרה)! לאמור: לפנינו שתי מלים שונות שהגייון זהה. מכאן הגיעו כמה חוקרים למסקנה שאמנם אנפילאותיה של סינדרלה היו עשויות למעשה גם בנוסחת פרו פרווה, ורק בטעות מכוונת או מקרית החליף מי שהחליף בשעת העתקה את ה-vair ב-verre (זכוכית). אחרים לעומתם סוברים שפרו אמנם שמע מפי האומנת הכפרית את האגדה המספרת על אנפילאות פרוה, אבל הוא, בחושו הגאוני, החליט להישאר נאמן להיגוי הזהה של המלים (ור) ועם זאת להפוך את הפרווה לזכוכית; שכן אין כנעל נוצצת ומרשימה כזאת, המצויה רק באגדות, היא לרגלה של סינדרלה: לא ניתן להרחיבה ולמתוח אותה בעת הנעילה, ובה בשעה אפשר לראות דרכה בנקל אם אמנם הולמת היא בדיוק את כף-הרגל...

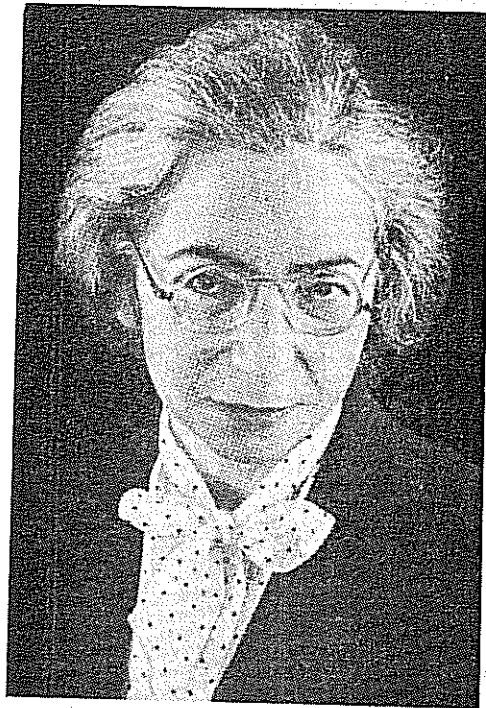
כך או כך, אם טעות היתה כאן או לא, היום מתקשר בתודעתנו סנדל-הזכוכית אך ורק אל רגלה של סינדרלה בלבד; וכך הדבר גם בכל העיבודים, הרבים — כולל עיבודים לתיאטרון ולקולנוע — שנעשו מאז פרו ועד ימינו. שכן תרגומים, עיבודים והמחזות לאין-ספור נעשו על-פי אגדת לכלוכית — הידועה באגדות העולם, גם כמה מטובי הסופרים והמשוררים הכליליות את

דמותה של סיגדרלה ביצירותיהם המקוריות, ביניהם ביאטריקס פוטר, וולטר דה-לה-מר והברזילאי מונטאירו לובאטו. הסופרת האמריקנית קהרין גיבסון שחיברה גם עיבוד אמנותי של מעשיה זו. כתבה ב-1939 ספר עתיר-דמיון בשם "סיגדרס" (פרורי רמץ), המספר את קורות הרפב של סיגדרלה, שהקוסמת שכהה להתזירו בתום הנשף לדמותו העכברית, עד שנעשה בזכות אומץ-לבו לרכב המלכה. הסופרת הבריטית המהוללת אלגור פארוץ חיברה בשנת 1955 את ספרה "סנדל הזכוכית" — סיפור ארוך, רווי פיוט, קסם והומור על קורותיה של שושי הענוגה, שאחיותיה החורגות כינוה 'רפשושית' והעבידוה בפרך, עד שזכתה בסיועו של סנדל הזכוכית להינשא לנסיד חלומותיה (תורגם לעברית על-ידי דליה רביקוביץ). ואילו הסופר האנגלי קונטין בל פירסם ב-1957 רומאן סאטירי מצויין בשם "הטיפור האמיתי על סיגדרלה", שעלילתו הכתובה בסגנון מציאותי מתרחשת בעיר עתיקה בשם רוונבורג: מעשה בשתי בנותיו המכוערות של ד"ר האופלד, העוסקות בחיפוש נואשים אחרי בעלים; ברוב קנאתן הן מתעמרות באחותן החורגת היפה, עד שהיא זוכה לגאולה בעזרת דודתה המחופשת לתופרת מלכותית...

אגדת סיגדרלה זכתה גם לפירושים פסיכולוגיים רבים, לדיונים ולמחקרים, שניסו למצוא בה סמלים מיננים, או משמעויות והבעת משאלות מודחקות, את סיכומם של אלה ניתן למצוא בספרו המצויין של ברנו בטלהיים The uses of Enchantment ("שימושי הקסם"). המעשייה הועלתה גם באולמי התיאטרון והקולנוע וזכתה אף לעיבודים שיריים, ואחד היפים שבהם הוא שירה של לאה גולדברג "לכלוכית", אשר סימוני יסיים גם את דיונונו שלגו:

הַגָּה עֲנָנָה מִמְקוֹמָה וְעָתָקָת
 וְשׁוֹב הָאֲרָמוֹן פֶּה גָדוֹל, פֶּה קְרוֹב.
 הַגָּה לְכִלּוּכִית הַמְלִכָּה הַצּוֹחֶקֶת,
 כִּי סוֹף הַסְּפוּר הוּא תְּמִיד בְּכִי טוֹב!

איזהו הספר הטוב לילד? זה שהגדולים מוצאים בו עניין ותענוג.
 אברהם שלונסקי

מערכת ספרות ילדים ונוער

מברכת את

מרים ילן-שטקליס

ליובלה ה-80

ומאחלת שנים רבות

של יצירה וחדוות-יצירה

מרים ילן-שטקליס

נולדה בשנת 1900 ברוסיה הדרומית. עלתה לארץ בשנת 1920. למדה מדעי-החברה באוניברסיטה בחארקוב ומדעי היהדות — בברלין. למדה ספרנות. כלת "פרס ישראל" בעד יצירותיה בספרות ילדים.

שירת מרים ילן-שטקליס

מאת חסידה נשר

א. כדרך, שסיפור של צדיקים — מעשיהם

כך, סיפור חייהם של משוררים — שירתם.

אצל המשוררת שלפנינו יש מציגה מלאה בין האישיות והיצירה, המשורר והשיר, השורות ושבין השיטין היו לאחד-דוה. כל שירתה הענפה עומדת בסימן התואם התמות והשלמות, יש בה ערכים כלל אנושיים: אמונה, רחמנות; ערכים פסיכולוגיים וחינוכיים; ערכי לאום הפזורים לרוב בשירתה; ואחרון אחרון: הילד **כמרכז וכמטרת** יצירתה של המשוררת.

עולמה הפיוטי, מבחינת כיוונים וגעגועים, הוא בית אבא בגולה; מבחינת זמן נקיפה השירה את תקופת המנדט, "המדינה שבדרך" ותקומתה; וברקע, בהבלעה, כרוח המרחפת על פניה — השואה. שרידי חרב (שערי הארץ, הת-פילה, גשר של נייר), והייסורים שבהם ארץ ישראל נקנית (הטנקיסט מספר). ומדוע בהבלעה? מפני שיצירתה פונה אל הילד ואליו בלבד.

מבחינה עיונית כלל אנושית, התריעו רבים מהוגי הדעות של אומות העולם על חורבן, על משבר האדם וערכיו, ולכ-אורה דמות-אנוש היום מייחסים לילדים בלבד (קנת גרהם), וריבוי היצירות לילדים לדים בתקופה שבין שתי מלחמות הער-לם, מאשרת תפיסה זו. אלא, מה שהצ-הירו הללו בתקיעה — שברים — תרו-עה — הצהירה המשוררת דן במעשים: בדרך הקונסטרוקציה של עצם היצירה **לילדים**, בנושאים הלקוחים מעולמם הפנימי והחיצוני, בדיקטיקה המעולה שנקטה ובערכים החינוכיים ששיקעה בה.

וכשם, שהמדעים הגדולים מטפלים במיקרו, באטומים, כך המשוררת מטפ-לת בטף, בילד ובתינוק. וגדולתה מת-בטאת ביחס של כובד ראש לגביהם, שבין היתר ניכר ביסודיות שבמבנה השי-רי והתכני: הלגיטימציה שמקבילים הצ-לילים קשור בתוכן השיר.

מוטיבים מסויימים מופיעים בקבצים אחדים **במעגלים קונצנטריים**, בהתאם לגישת הילד ולתפיסתו את הנושא בהת-

אם לגילו, כגון: **תופעות טבע**: שמש וירח, גשם ורוח; **מאויים**, **חלומות** ו**חיי הנפש**: עצב, פחד, אכזבה, הזדהות. **ערכים פסיכולוגיים**: הקונפליקטים של הילד עם עולם המבוגרים הסמכותי ודפוסי החיים שהם מטילים עליו — עשייה שאינה אהובה על הילד; התנ-הגות שונה במצב של חולי, כעס ורוגז, אמביציה ושררה, רחיצה וכדו'.

ערכים חינוכיים-מוסריים: ראיית "ה-צד השני של המטבע". חולשותיהם של הגבורים; כל עשייה מובאת רק על דרך החיוב — הסנאים זורקים על האנשים רק אגוזים, את הקליפות הם משליכים אל סלים שהוכנו לכך מראש. הזדהות עם הנזק והדגשת רגש הרחמנות. **ערכים עיוניים-אינטלקטואליים**, ולעוד ערכים כמו אמהות, מסירות ואהבה, המניעים את יצירתה של המשוררת והם גם נושאה.

ב. **היוצר על האבניים (ירמיהו י"ח)** מ. שטקליס מעניקה מימד של עומק לשירים ולנושאים ע"י איזכורם החוזר ונשנה ובקבצי שירה שונים כגון, מוטיב הצער של הבובה אלישבע וצערם של החברים-הצעצועים. כן מוטיבים אחרים: היופי, העוני, התפעלות הנפש, תופעות הטבע, הבדידות, — על מוטיבים אלה ועל אחרים חוזרת המשוררת בספריה לגילים השונים.

בשירי שטקליס אנו מוצאים מתאם גבוה לא רק בין התוכן ובין הצלילות של השיר (אקוסטיקה) אלא גם בין צורת הבתים לבין השורות (אופטיקה). לכל שורה משמעות שלה, גם אם היא מכילה מילה אחת (טנטן). ריבוי הצבע

בשיריה בא למלא תפקיד להרחבת הת-פיסה והעמקתה.

ההנפשה, אינוש הדוממים ומושגים מופשטים אינם תחכים כמלאכת המשל, אלה נובעים מהתפיסה שיחוס תכונות ורצונות לצעצועים, הנראה למבוגר כדמ-יון הילד, הוא המציאות הריאלית הא-מיתית שלו.

המשוררת מקפידה על החזרה של מלים ושורות, האהובה כל כך על הילד, כי על-ידי-כך השיר נעשה שגור בפיו וגדל בטחונו העצמי, דוגמת ה"חדגדיא" שב-הגדה ולהבדיל 'סבא אליעזר'. החזרה מסייעת להקניית מושג המרחב (המ-קום), הקניית תפיסת גודל — ע"י הצגת בעלי-חיים ודברים כבדים (מי שמאכלס את הקרונות ב"הקטר" כדוגמת שלושת הדובים לטולסטו, שניסה להקנות מושגי גודל באמצעים אקוסטיים, ע"י עיבוי או דיקוק הקול).

ג. **מה שמעל וברקע** עיון בשיריה של מ. שטקליס יגלה לנו מצד אחד **אלגיה**, עצב החוזר בכל קבצי שיריה. זה הלוך הרוח המלווה לו לאדם למן ילדותו בשחריתה. ומן הצד השני **אופטימיות** לא נלאית, של "אף על פי כן" ו"חרף הכל": "וכל אחד, למרות פצעיו וחבורותיו — לבו טוב עליו". **פילוסופמות**: הגדול באמת הוא גם ענו ("הלוייתן אינו אוהב תהלות והודיות"), מושגי מקום וזמן הם רק, כביכול, לאנ-שים: אין הלוייתן יודע מה זה זמן ואין האוקינוס יודע מה זה מקום. אין הלי-כה של סחור-סחור בשירת מרים ילן. דיבורה, דיבור ישיר בלתי אמצעי. לפיכך דבריה סדירים הם וקריאים.

ד. איה מסתתרת המשוררת?

בכנותה הגדולה המשוררת גלויית לב הילדים והצעצועים קוראים לה: מירה. והיא אף נותנת את שמה להשמצה בפי חברותיה הכוזבות (חברות). — מירה קפירה קפידרירה. ובכל זאת נמצאת המי-שוררת, מדעת ושלא מדעת, גם בסמוי ברוב יצירותיה: החל מאותו גדי שהביא חליל כנגד הגדיים האחרים שהביאו דב-רי אכילה. (שיר הגדי).

אין זו רק המשוררת המסתתרת באו-תו גדי קטן חכם מכולם, זו גם תפיסת עולם שלה: "לא על הלחם לבדו". ואותו מוטיב ממש מופיע גם בסיפור על שלשה חתלתולים: עמד הקטן וביקש: "כוכב כוכבי, חמוד-לבבי! תן לי מן החלום שלך" וגו' ואחר-כך: "נתן לו הכוכב מן החלום שלו, ונתן לו מן הדממה שלו ומן השמחה שלו".

המשוררת היא גם הנער ב"ילדה מי-ליק". משמע המשוררת-הנער, שירתה היא גביע-ס-המרפא. המשוררת הנער מגשרת בין הארץ ובין הרקיע, וודאי שהיא הילדה הבודדה, הכואבת והחור-למת והמדמיינת שהחלום שלה הוא מצי-אות שאין דומיננטית ממנה.

המשוררת, כשזוכה להשראה, קושרת אחווה עם כל החי והדומם, כביכול חזון-בראשית, או חזון אחרית הימים. אך בינתיים היא עומדת בבדידותה, זו הב-דידות הנשגבה, הבדידות שמתוך איכות, כביכול "עם לבדד ישכון".

המשוררת, כאמור מצויה בהשראה. בבדידותה הגבוהה היא קושרת אחווה (על דרך הפרדוקס), במיסטיקה שבה היא נמצאת, עם כל החלד. כמו כן היא מקיפה גם את הזמן כולו; יום ולילה,

בוקר וערב. כל מציאותה היא בתוך שפע. היא חובקת זרועות עולם: בקמה (ראוי להשוות עם ביאליק: "אצא לי השדה ואשמע, מה דבר ה' מן הקמה"). מתעוררות אסוציאציות מן המקרא: "לשד ולכפן תשחק ומחית הא-רץ אל תירא, כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך" (איוב ה' 23—24).

"לא ידעו ולא ישחיתו בכל הר-קדם, כי מלאה הארץ דעה את ה', כמים לים מכסים" (ישעיה י"א 9) המתאם בין התוכן והצלילים. זו שירה מרובה בה ה' לי לשם הצליל.

וה' לי לשם הרעיון והמלה עם לבי, הבאה פעמיים. הד-גשת העצמיות של האני-השר. המשוררת חובקת זרועות עולם. לבה פתוח לאהבה, אף את הנץ, העוף הטורף. היא מבטלת את המחיצות ומביאה לבי-טול האופי הטורף.

התגברות על רגעים של פחד. הוח הערב שוב אינו מפחיד אלא אדרבה, מלטף. העולם, בעקבות משורר תהלים מלא הוד: "השמים מספרים כבוד אל", ולא רק באופן אובייקטיבי. כבוד-אל פונה, כביכול, אל המשוררת אישית: "אלהי בשורה יבשרני". המשוררת אוח-זת בכנפי הנצח, השירה לה היא חלק ממנו — "לא אמות, כי אחיה" — והיא נקשרת בו. וזה — אחווה קוסמית זו — נשנית וחוזרת בשיר "יש לי אי". באי זה שוכן הירח, הכוכבים פורחים, העצים מבלבלים, הצפורים שרות, והמשוררת רקדה שם עם כולם.

שוב: כוליות. ביטול מחיצות של זמן; "ושנותיה אין לספור". ביטול מחיצות

לא רק בין האדם והחי, אלא בין בעלי-חיים המעוררים בדרך כלל סלידה (עכ-ברים).

ממש, כבארץ להל"ן (לא היתה, לא נבראה) שב"פיטר פן".

ה. החלום כמוהו כסוד

אלא שהוא "בא והולך". ובבוא אליה היא באה אליו. זו מהדורה חילונית של יחס האדם לה'. ריה"ל אומר: דרשתי קרבנתך / בכל לבי קראתיך / ובצאתי לקראתך / לקראתי מצאתיך.

הסוד בשירת מרים ילן, הוא בין היתר בטויו לעמקות האישיות, הוא אצלה בטויו ליחודיות האדם, ניתן לומר לגבי גיש-תה, שכשגדל האדם — גדל סודו זה משהו מהותי וגם בכך היא מלפוננת למקורותינו. "כי מי עמד בסוד ה' וראה ושמע".

שרויים אנו יחד עם המשוררת, ובהש-ראתה, בעולם החלום, הדמיון, שבו דב-רים הוויס-ולא-הוויס, בין שני עולמות של מציאות ודמיון, על גבול היש והאין (כך אומר המשורר הצרפתי וורלן באחד משיריו: המתיקות שבהיות — ולא-להיות). ואין יודע איזה משני העולמות האלה הוא מציאותי יותר למשוררת. ההשראה באה אל המשוררת ישירות: מתוך השמים אל תוך העיניים. גדולתה הרוחנית עומדת בניגוד משוע לעניותה בקניינים חומריים: הנה באתי אליך / לכסות את רגליך / ולא יראו עוד שאת יחפה.

ו. תפיסות רומנטיות

מאז ומעולם הירח הוא חביבם של הרר-מנטיקאים. וגם המשוררת שלנו — שיח

ושיג לה אתו ברבים משיריה, החל מדני שמתבונן בלבנה ומרחם אותה.

הלבנה, עם היותה שוכנת בגבהים, היא גם גלמודה ומסכנה. אין לה דבר משלה. אולי יש כאן רמזים אוטוביוגר-ראפיים? אולי הכוכבים הם השירים וזה קניינה?

ובשיר "יש לי סוד" בא הירח לקראתה ועומס על עצמו את סודה וחלומה של המשוררת, כי יש לו מקום רחב גם בקצהו המחיד, הרוחני המוחלט אינו מוגבל במקום. רק במה שהוא חמרי, ארצי, צר המקום. וכשם שהשמחה היא דבר אגרסיבי, מתפשט וגדל, כך העצב הוא צר, רגרסיבי, מתכנס. ושניהם, גם הסוד, גם החלום, עם שהם כל כך שלה, כך הם גדולים מאד. וכן גם ההר שלה (הילדה מיליק): "וההר שלי לא הר ככל הר / ... מלך הרי העולם! / כזה הוא ההר שלי! ... ראשו מגיע / אל שער שביעי של רקיע".

מוטיב טעון ניגודים הוא גם מוטיב הבדידות: יש לה למשוררת הרבה אך היא בודדה. יש לה דשא, כר נרחב אך אין לה חבר.

המעגלים הקונצנטריים מעידים על הדינמיות, העשייה והחיות המפעימים, בין היתר, שירה זו. כך למשל מוטיב הגבורה מופיע פעם כפשוטו ופעם כגבר-רה רוחנית פנימית; מאבק הילד בפעס וברוגז. מוטיב הגבורה שמבצע דני הוא גם גבורה פנימית.

בליריקה הצרופה יש מקום כבוד לשתיקה (גם זה ממורשתה של הרומנ-טיקה). היא מופיעה כישות כביכול כמוה כתפישת המנחה ביום השבת

ביהדות. וכשם שהמנוחה אין להגדירה על דרך השלילה: אין עושים זה ואין עושים זה, כך היא השתיקה בשירת מרים ילן. היא פעילות הנעשית "מתחת לשטח". בסיפור: מעשה בשלושה חתלתולים, נאמר "נתן לו הכוכב מן החלום שלו ומן השתיקה ומן השמחה שלו". הבד הרודם שבעץ, הפרי החולם, דממת השדה באלם ורז-הפרי אינם אלא המשוררת ושירה הוא פריה. אמרנו, ששתיקה זו שמעבר למלים, היא מהות לעצמה. וכיון שהיא בונה ופרודוקטיבית, היא עולה בקנה אחד עם השמחה. על פי מקורה במקרא, נופלת המלה שמחה על לשון גדילה והתפשטות. זה אגב, תואם גם מבחינה פסיכולוגית ולפיכך השמחה מקבילה גם לאור: תהלים צ"ז 11 — "אור זרוע לצדיק ולישרי-לב שמחה". וכן: משלי י"ג 9 — "אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעך".

ז. **הדמעה**, לא רק בתפיסה הרומנטית אלא ביהדות, הדמעה היא משהו מהותי, היא ולפעמים השתיקה שמעבר לה, הן מיצוי צערו וסבלו של אדם:

תהלים נ"ו, 9, "...שימה דמעותי בנאדך, הלא בספרתך" ועל יסוד פסוק זה אומר ריס חז"ל (ב"מ דף נ"ט ע"א). "שערי דמעות לא ננעלו", ובעקבות זאת, אומר הפייטן (אמתי, מאה 14, איטליה). בתפילת נעילה:

"תמכתי יתדותי בשלש עשרה תבות... ובשערי דמעות כי לא נשלבות"...
והמשוררת ב"הצפור של הצלחת" (שיר הגדי):

"הצפור של הצלחת / הדמעה תמיד לוקחת / והצפור תשא עמה / הדמעה / בין כנפיה תחביאנה / לשמים תביאנה / ומשם טפה תפול / על הפרח הסגול / ויפרח.

זו מהדורה חילונית לשכר הבא בעקבותיהן של דמעות-אמת.

ח. מוטיב העצב

המשוררת משתמשת בצורה של לשון חכמים: עצב ועצבותו של אדם מתחילה עם לידתו. ודני הילד הקטן, שאינו תינוק בכיין כהצהרתו, שואל למה הדמעות בוכות בעצמו, ואף על פי שהשיר כתוב לכאורה בלשון ילדות, הוא צופן בתוכו אמת רגושת עמוקה על תהומות של צער, כשהדמעות בוכות בעצמן.

הפרח בשיר הוא סמל היופי, התפוח — סמל התועלת, הפרח — הנאה רוחנית. התפוח — הנאה חומרית. ולבסוף הוא נתן לה הכל. את כולו, אבל נורית זו הקטנה מייצגת את הטיפוס השלילי של האשה. אינה מבינה כלום: את הפרח זרקה בחצר. היא "גברת" תועלתנית, את התפוח אכלה. וכנגד מה שדני נתן לה את כולו — הלכה היא לשחק עם ילד אחר. כמה בוגר שיר ילדים זה! לראשונה בשחר חייו חש הילד את טעם הבגידה. וכדומה לכך מצטיירת הבגרות המאכזבת בשיר מלכאל. האכזבה מודעת בצורה של פניה אל השומעים כדבר שלא נשמע כמותו. השורות הקצרצרות מביעות את המתח את קוצר הרוח הן של הציפיה, הן של האכזבה. רק לבסוף, כשחדל הזמן להיות משמעותי עבורה לאחר האכזבה המדהימה, באות שתי שורות רחבות; אין עוד לנו למי לצפות...

הרגישות של הילדה לעצבותו של הזולת; העצב, בניגוד לכעס שהוא דחף, הוא הלך רוח ויש בו מן החיובי בכך שמזכך את האדם ומעדנו.

ט. המשוררת והיהדות

כבר נאמר לעיל על ערכי-נצח המפעימים את יצירתה של המשוררת שלפנינו: האמונה באדם, הרף הכל, ערכי לאום, אופטימיות, סלחנות והבנה, כל אלה תכונות והשקפות התואמות תפיסת עולם יהודית. מאד יהודית (אם לנקוט את לשונה). סימנים רבים של השקפת עולם יהודית בשירתה: הערכתה הרבה לילד, והרצינות הרבה בפניותיה אליו, השמחה המפכה בשיריה, גם העצבות העולה מהם, שהרי הם בסופו של דבר שני פנים של החיים.

תפיסת העולם של פסימיזם בטווח קרוב ואופטימיזם בטווח הרחוק היא מאד חז"לית, גם סמלי שירתה, הגדי, ובלשון הקהלת: גם אהבתה גם שנאתה. הילד תופס מקום כבוד במסורת היהודית, על כן מובנת חובת החינוך שהוטלה על האבות ומלכתחילה היא

קודש "ושננתם לבניך". באחד מספריו פרץ רוזנצווייג מתפעל מן החשיבות הניתנת לילד היהודי בליל הסדר בבתי ישראל; העלאתו לשווה בן שוים, מדוע? מפני שהילד הוא התא הראשוני של המשפחה (והמשפחה היא התא הראשון נה של העם).

הגדי (קובץ שירים). הוא סמל הטרור, סמל החי המביא רק תועלת ולא נזק. הגדי מופיע בפולקלור ובאגדות העממיות ובשיר הערש היהודי: "תחת ערש בני הרך / עומד גדי כשגל צח / הגדי ילך למקום סחורה / ובני ילך למקום תורה" / ומכאן לשיר הילדים שחובר במיוחד לילדים לליל הסדר: חד גדיא. הרוח הטובה המרחפת על פני כל השינה, לא נקמנות לא שנאה, אדרבה הילד נאבק ברגזנות ובכעסותנות שבו. ומה שכבר נאמר: היחס אל הדמעה, החינוך והעיצוב העצמי, הראייה הרחבה של "שני צידי המטבע", מכל אלה נראית הפנמת היהדות עד כי היו הערכים עצם מעצמיה. והא ראייה; הגעגועים וההערצה אל האבות, בית אבא, סבתא וסבא המהלכים שם בהוד-מלכות.

על קומה ועוד קומה בשירי מרים ילן-שטקליס

מאת מירי ברוך

1. תפקידה של שירת הילדים מאופיינת, בין היתר, כמפתחת ומעשירה את אוצר המלים של הילד. העשרת אוצר המלים נעשית ברזמנית בשלושה מישרים:

א. הוספת מלים חדשות (לא מוכרות) לאוצר המלים, כשמשמעותן מועלית רק בתחום הדנוטציה (המשמעות הישירה והמושגית של המלה, המסמנת, כביכול, את הברעצמו ללא כל אסוציאציה רגשית או תרבותית).

ב. הקניית משמעויות נוספות (דנוט-טיביות) למלים בנות צליל זהה, שיש להן יותר ממשמעות אחת. (כדור — למשחק, ליירי, גלולה).

ג. הענקת משמעויות נוספות, קונוט-טיביות, למלים ולצירופים המוכרים לילד רק במשמעותן הראשונית.

תהליך קליטת המלים ומשמעותיהן הנוספות הוא הדרגתי. בדרך-כלל, נתפשת לראשונה המשמעות הדנוטטיבית של

המלה (שועל בעל-חיים ממשפחת הכלבים, בעל ראש מחודד, רגלים קצרות וזנב שעיר מאד) ורק בשלב מאוחר יותר נתפש גם שדה הקונוטציות של המלה (שועל-ערמומי, נוכל וכיו"ב). תהליך העשרת שדה המשמעויות הוא ארוך מאד ונמשך לאורך חייו של האדם, אם כי לדעתם של פסיכולוגיוסטים אחדים, מצויים באוצר מלים של מתבגר כבן 15, 75% מאוצר המלים המורכב של המבוגר.

2. יוצר, הכותב לילדים בגיל הרך, יודע כי תחום-הקונוטציות של המלים אינו די מפותח אצל הילד. משום כך, מתלווה ביצירות לילדים גם התואר השייך לתחום הקונוטציה (השועל הערמומי פגש ביונה שלווה וכו'). תוארים אלה מיותרים בספרים למבוגרים, כי הכותב מניח שקוראיו מכירים את שדה הקונוטציות של המלים.

אך יש משוררים המנצלים את תחומי הקונוטציות להעשרת שירי-ילדים והן מיועדות למבוגרים, הקוראים את השיר באזני הילד. באופן זה נוצר שירי-ילדים,

שהילדים מבינים בו רובד אחד, ואילו המבוגרים קולטים גם את הרובד הקונוטטיבי, שאינו מובן לילד. עניין זה מנוצל היטב בשירים אחדים של מרים ילן-שטקליס ולדוגמה נדון בשני שירים מוכרים: "דני גיבור" ו"מיכאל".

דני גיבור¹

אָמָא אָמְרָה לִי: דָּנִי,
יְלָדִי הוּא גִבּוֹר וְנָבוֹן.
יְלָדִי לֹא יִבְפֶּה אֶף פֶּעַם
כְּפָתִי קֶטָן.

אֵינִי בּוֹכָה. אֶף פֶּעַם.
אֵינִי תִינוּק-בֶּכֶן.

זֶה רַק הַדְּמָעוֹת ..... הַדְּמָעוֹת
בּוֹכוֹת בְּעֶצְמָן.

פָּרַח נִתְתִי לְנוֹרִית -
קֶטָן וְיָפָה, וְכָחַל.
תְּפוּחַ נִתְתִי לְנוֹרִית -
נִתְּנִי הַכֵּל.

נוֹרִית אָכְלָה הַתְּפוּחַ.
הַפָּרַח זָרְקָה בְּתֶצֶר.
הִלְכָה לְשַׁחַק עִם יְלָד -
עִם יְלָד אַחֵר.

אֵינִי בּוֹכָה אֶף פֶּעַם,
גִּבּוֹר אָנִי. לֹא בֶּכֶן!
אֶף לְמָה זֶה, אָמָא, לְמָה
בּוֹכוֹת הַדְּמָעוֹת בְּעֶצְמָן?

1. "יש לי סוד", הוצאת דביר, ספרית מעריב, עמ' 48.

השיר פותח, בדומה לשירים רבים אחרים של המשוררת, בהתייחסות הילד לדברי אמו. הוא מביא את דבריה של אמה ברובד הלשוני שלה, (בדומה לפתיחה של "בדיתתי", גינגי, "האניה" ואחרים) ורק החל מן הבית השני ואילך הוא מדבר בשפתו שלו.

כבר בראשית הדברים אומרת אמה לדני: ילדי הוא גיבור ונבון. המלה גיבור, נתפסת ע"י אמה כסינונימית לכ"בון הפועל בשכל, ולא על-פי הרגש. אמה ודאי משחקת בקשר האטימולוגי שבין גיבור לגבר, כמי שחייב להציג עצמו חזק (ולא רכרוכי), הנשלט ע"י השכל בלבד.

דני, וכמותו הילד השומע, מבין את עניין הגבורה כעניין הקשור בכוח פיזי ולכן מצטדק ואומר: אינני בוכה אף פעם, אינני תינוק בכיין...

בבית השלישי מספר דני: הפרח נתתי לנורית... תפוח נתתי לנורית... הכל נורית אכלה התפוח, הפרח זרקה בחצר... הלכה לטייל עם ילד אחר.

הילד השומע על הפרח ועל התפוח שנתן דני לנורית, מבין את משמעותם בתחום הדנוטטיבי בלבד. דני נתן לנורית פרח (ריח טוב) ותפוח (טעם טוב) ותפוח סתו היא חושית בעיקרה. לילד השומע, לא היה מפריע לו היה נתן דני לנורית מחק, גולה או דובון. עבור הילד השומע, דני נתן לנורית דברים טובים משלו, משום שרצה בחברתה. ואילו נורית התנהגה "לא יפה" כשאכלה את התפוח, זרקה את הפרח והלכה לטייל עם ילד אחר.

תחום הקונוטציות של שיר זה (אותו יבין המבוגר בלבד) מעמיד את השיר

כתהליך חיזור של מבוגרים ולא של ילדים דוקא.

התפוח הוא סמל הפיתוי האירוטי, ואילו הפרח הוא הרמז המוקדם לו, אלא שנורית אינה רוצה אהבתו של מי שהפרח שלו **כחול** (צבע קר, מפחיד) ורוצה, אולי, בזה שהפרח שלו **אדום**. (לוהט, חם מזג). היא רוצה אמנם בתפוח ובאהבה האירוטית שהוא מסמל, אך לא בנוסח של דני ("הכחול") ומשום כך יוצאת לה לחפש "ילד אחר".

צירופים ומלים הטעונות אירוטיות מצויים למכביר גם בשיר מיכאל:

מיכאל²

תִּפְתִּי, תִּפְתִּי, תִּפְתִּי,

פְּתִיתִי, פְּתִיתִי,

וּמִי לֹא בָּא?

מִיכָאֵל

וְהוּא הִבְטִיחַ פְּעָמִים

כִּי יָבוֹא אַחֲרֵי-הַצְּהָרִים.

וּמִי לֹא בָּא?

מִיכָאֵל.

שְׁמֵלָה לְבִשְׁתִּי יָפֶה מְאֹד,

וְסָגַר, בּוֹ רְקוּם אֶפְרוּחַ יָרֵד.

וּמִי לֹא בָּא?

מִיכָאֵל.

וְהַבְּבוֹת פְּלֶן לִישׁוֹן הַשְּׁכֵבְתִי.

תִּשְׁכְּתִי: שְׁלֹא תִדְעָנָה -

2. בחלומי, מרים ילן שטקליס, הוצאת דביר,

שְׁלֹא תִפְרַעְנָה -

אוֹתִי וְאֵת מִיכָאֵל.

וּבַחֲלוֹן יִשְׁכְּתִי,

וְהִקְשַׁבְתִּי,

וְהִשְׁכְּתִי -

מִיכָאֵל.

וּבְמִזְוֵזָרָא עֲמַדְתִּי,

וְלַחֲצַר יִרְדְּתִי.

וְחִרְדְּתִי -

מִיכָאֵל.

וְהוּא לֹא בָּא.

וְהוּא לֹא בָּא.

מִיכָאֵל.

מְחַר אֶלֶף הַשָּׁבָב בְּפִקְרֵי אֵל הַגֶּן,

וְאִשָּׁב לִי וְאִבְכֶּה לִי כָּל הַזֶּמֶן.

מִיכָאֵל.

שיר זה, כמו קודמו הוא שיר שנושאן אכזבה "מידיד שבגד".

גם כאן הדוברת היא ילדה, ולשונה ניתנת להבנה, ברובד הראשון, כלשון תמימה של ילדונת בגן. בשיר זה מתחלפים תפקידי "החיזור" וקרובים יותר לסיפור המקראי: בסיפורו של דני, דני הוא הנפתה והוא הנפגע על שלא זכה באשה; כאן, האשה היא הנפתה, והגבר הוא זה שלא נענה לחיזורו.

כמו בשיר הקודם, וכמו בשירים אחרים של מרים ילן-שטקליס, הסיום הוא עצוב, ולא "סוף טוב" המקובל בדרך-כלל ביצירות לילדים.

השיר "דני" פעלי מאד, ואגוצנטרי

מאד, 27 פעלים מול 4 תוארים בלבד. האקטיביות של הילדה מתבטאת בעשייה המרובה שלה, כשעדיין מצפה למיכאל, וזו נמשכת גם לאחר שנתאכזה משלא בא.

השיר נשלט ע"י קריאה החוזרת בשמו של הילד האהוב — מיכאל, החותמת כל אחד מבתי השיר ומשתנה מקריאה אופטימית לאנחה פסימית. קריאה זו מתעצמת בכח משקלן של המלים המרפיעות לפני הופעת שמו, המשקל הוא משקל הברות — 3 הברות בכל צרוף:

1	2	3
ומי	לא	בא
מי	בא	אל
והוא	לא	בא
והוא	לא	בא
מי	בא	אל

גם כאן, כמו בשיר הקודם, תפעיל קריאה מלאה יותר של הטכסט (קריאתו של המבוגר) את תחום הקונוטציות, וא"ל, כמו בשיר דני, הן בתחום האירוטי: הילדה מתגנדרת, רוצה לשאת חן בעיני מיכאל, לאחר מכן משכיבה את בובותיה לישון שלא תפרענה ולא תדענה וגו'.

לפועל "ידע" בעברית — הוראות אחדות: (1 הכיר (2 הבין (3 דאג, שם לב

(4 בעל, הזדווג (ע"פ המילון החדש של א' אבן-שושן).

בעצם אף לא אחת מן ההוראות של הפועל "ידע" מתאימות בהקשר זה, אולם הילדה מתכוונת בפועל זה למשהו המקביל ל"תפרענה" כלומר, שלא תשמונה לב אליה ואל מיכאל, בהיותם יחד. אלא שבתחום הקונוטטיבי, שבקריאת המבוגר, עולה מיד כוונת המזימה של הילדונת. היא מתכוונת לעשות עם מיכאל דבר אסור, דבר המצריך התייחדות של שניהם בלבד. בהמשך מעוררות הקרנוטציות של הצרופים דמות מעוררות הקרנוטציה לאביר לבה שישוב (הנערה בחלום). לאחר מכן כרמז לאסון העלול לבוא עליה כשמיכאל לא יבוא — מועלית האלוזיה לאם סיסרא המצפה בחלון ("וחרדתי") לשוא.

אהבתה של הילדה למיכאל בשיר זה, וכוונותיה התמימות, כפי שהן משתמעות מדבריה, עשויות, כמו בשיר "דני גיבור", להתפרש ברובד נוסף, נועז יותר, אותו מפעילה מרים ילן-שטקליס לקוראי השירים המבוגרים.

ילדים השומעים את הדברים יבינו אותם כפשוטם, בכל אופן יש לשער שיבינו את עיקרון האלטרנטיבות (בחי"רת מלה מסוימת ולא אחרת) כמקרי בלבד. המבוגר הקורא את הטכסט, כאשר יפעיל את תחום הקונוטציות של המלים, ימצא כאן שירי חיזור מבוגרים, ואכזבה מבוגרת, כשאלה מעוצבים בארץ פן מעודן יותר, בשל היות "גיבור השיר" — ילד.

הבדלים התפתחותיים דורשים שיקול-דעת בבחירה

מאת מרים רות

הספרות לילדים זכתה למקום מיוחד בתחום הספרות מפאת ההבדלים הגדולים הקיימים בין ילדים ומבוגרים בתחומים רבים, רלוונטיים להבנה ספרותית והנאה ממנה. ספרות-ילדים מכוונת לגילאי 3—12, וגם הקבוצה הזאת מתחלקת לתת-קבוצות משום ההבדלים הגדולים המציינים אותן בתחומי התפתחות שונים. הכלים העיקריים להבנה ספרותית משתכללים והולכים ומסייעים לילדים התקדמות אורגנית משלב אל שלב.

אלה הם הכלים ההכרחיים להבנה ספרותית:

1. הבנה לשונית.
2. נסיון חיים.
3. מוקדים ריגושיים אפייניים לגיל.
- 4* טווח קשב מתרחב וגדל.

נבדוק את הגורמים ההתפתחותיים בתחומים הנ"ל, אך תוך בדיקת הבעיות ההתפתחותיות עלינו לאכזר: עדיפות נקבעת בראש וראשונה על פי קריטריונים ספרותיים. לכל קבוצת גיל יצירות מופת משלה. יצירות "מפוברקות" רק על פי חוקים התפתחותיים — אינן בהכרח יצירות ספרות. קריטריונים ספרותיים קובעים את טיב היצירה ורק אחרי קביעת ערכה האמנותי והספרותי של היצירה ניתן לסווג לאיזה גיל היא מתאימה?

כדי להבליט את ההבדלים בין צרכני ספרות-ילדים נחלק את הקבוצה הגדולה שבין גיל 3 לגיל 12 לשתי תת-קבוצות: (א) בני 3—7 — הגיל של טרום-קריאה; (ב) בני 7—12 — גיל הקריאה העצמית.

* ראה מדור מיתודה "המתווך בין הסופר לבין הילד המקשיב, מרים רות, עמ' 42.

א) קוים אפייניים לגילאי טרום-קריאה

המבוגר בוחר את היצירה הספרותית בשביל הילדים והוא גם המתווך הקורא באזני הילדים, או המספר להם בעל-פה. הילדים שומעים מאזינים ומקשיבים. טעמו של המבוגר בבחירת יצירה וכשרונו כמספר וכקורא קובעים במידה רבה את היחס הנרקם בין הילדים לבין הספרות. לילד הקטן חשוב מי הוא המספר, וקרבתו של אדם אהוב בעת הסיפור חשובה לו יותר מהיצירה שהוא שומע או מיכולת המסירה של המספר.

בגיל הטרם-קריאה חלות תמורות התפתחותיות מהירות ודרמטיות, לכן גם קבוצת הגיל הזאת מתחלקת לשתיים. בחלוקה קובע הרצף ההתפתחותי ולא דוקא הגיל הכרונולוגי.

נבדוק את התמורות שחלות בהתפתחותם של ילדים בארבעה תחומים רלוונטיים להבנה ספרותית:

1. הבנה לשונית: ספרות מורכבת ממלים. הבנה ספרותית אפשרית אם המלים מובנות. קצב רכישת הלשון נתון לשינויים מהירים. במחצית השנה שבין 2.0 ל-2.6 הילד מכפיל את אוצר לשונו, וממשיך באותו קצב גם במחצית השנה שלאחריה. ילד בן 3.0 שולט, בממוצע, ב-896 מלים; ילד בן 6.0 יודע בממוצע 2582 מלים.

אך לא ההבדלים באוצר המלים בלבד הם הקובעים את ההבדל התחומי בין הגילאים. השימוש הקולוקויאלי בלשון משתפר. הקו ההתחלתי המציין את הגילאים 2—3 — שימוש במשפטים קצרים — משתכלל עד גיל 5. בני 5 משתמשים במשפטים מורחבים ומורכבים מכל הסוגים (שאלה, חווי, חיוב, שלילה, קריאה ועוד).

אוצר המלים הפעיל של הילד ודרכי השימוש הפעילים בלשון משמשים כמודד. אך ההבנה המילולית עולה תמיד על יכולת ההבעה המילולית. רצוי להכיר את האחת כדי להתאים את השניה.

הבנת מלים ורצף משפטי של מלים, הבנת רצף משפטים, המביא את סיפור העלילה, דורשת בתחילה מאמץ רוחני גדול. מכאן שהסיפורים ההתחלתיים חייבים להכיל מספר קטן של מלים — הם קצרים וחסכוניים. אין זה אומר ש"כתיבה פשוטה" עונה על הצרכים! המלים הנבחרות מבחינה צלילית וקצבית מעוררות תחושות והרגשות. הסיפור בנוי במבנה קצוב. חזרות תחומות תחום בין חלק לחלק ותומכות ברצף. הסיפורים מלווים תמונות. האיורים משלימים את הטקסט המילולי ומסייעים לאכזר את הרצף.

דוגמה ליצירות מסוג זה: "זרע של צנונית" — חנה הורן, ציירה: ברכה פלדמן — הוצאת "אצלנו". "סיפור לגור" — מרים ילך-שטקליס (עמ' 23) ב"שיר הגדול". ציירה: צילה בינדר; הוצאת דביר.

1. יסמין שפיגל: "הגיל הרך" — ספריה להורים הוצאת מכון ישראלי להשכלה "מישלב".

תיארתני את השלב ההתחלתי של התאמת יצירות על פי הבנה לשונית. מהשלב הזה תחול התקדמות הדרגתית בהבנה. הרחבת המבחר בהתאם להתפתחות יביא לשלב האפייני לבני 5—6: אלה נהנים מכל סוגי הספרות: שירה ופרוזה, תוכן מציאותי, דמיוני והומוריסטי. הם נפגשים בפעם הראשונה בספרות שבמקורה איננה מכוונת לילדים: סיפורי עם, סיפורי התנ"ך והאגדה. סגנונות שונים קוסמים להם ואווירת הסיפור חודרת ומעמיקה לא בעלילה בלבד, אלא גם בסגנון המיוחד, שבו הסיפור נכתב ונמסר. שירים נלמדים מהר בעל-פה, אמירות נקלטות וחודרות לשפה היום יומית, הומור פשוט מעורר צחוק, ושפת המקורות העתיקים משרה אווירה חגיגית. היצירות הקטנות שנקלטו בגיל 3—4, תוך מאמץ רוחני גדול, נקלטות עכשיו בקלות. אך היצירות הארוכות יותר, והמורכבות יותר, המגיעות לאזניהם בסגנונות שונים — דורשות הקשבה דרוכה ומאמץ רוחני גדול. טיפוח מתמיד והדרגתי, בחירה קפדנית של חומר ספרותי נוסף, כשהחדש נבנה על הידוע החוזר, ישמור על רענונות הצפייה, על סקרנות ועל פתיחות לקלוט, להרגיש ולהבין.

2. נסיון חיים. נסיון החיים של הילד מתרחב באופן הדרגתי מעצמו אל הזולת, מהקרוב בסביבת חייו האינטימית, אל הרחוק שביכולתו להגיע אליו. ככל שהילד מרבה להתנסות בסביבתו הממשית היום יומית, יהיה יותר מסוגל לתפוס מרחבים והתרחשויות מעבר למקום מוכר, ומעבר לזמן העכשווי.

נסיון חיים ישיר מנוסח במלים, מלמד את הילד הקטן, שכל התרחשות ניתן לסכם במלים והסיכום המילולי של נסיון ידוע מעורר זכרונות חוש-נועיים ואפוף אווירה מוכרת היטב.

סיפורי הגיל הרך מתארים סביבה של "פה ועכשיו". המלים מעוררות את הזכרונות החוש-נועיים שהילד התנסה בהם, והוא מבין את העלילה הסיפורית המד-גימה את נסיונות חייו. הרגיל, היומיומי, היצוק בתבנית ספרותית, מופיע לנגד עיניו כנסיון אישי שלו ומחזק אותו בהבנת עולמו. מתפתח יחס מיוחד למלים שבכוחן לקסום תמונות לנגד עיני השומע, ואילו עוברות לנגד עיני רוחו ורוויות זכרונות חושיים ומוטוריים. הסיפור המתאר סביבת חיים קרובה, עלילה ידועה מנסיון יום יומי — יוצר בטחון בשומע. הוא מוכן לחזור ולשמוע את הסיפור הידוע לו היטב, כדי לחזור ולעבור את הדרך הסלולה של הרפתקה מוכרת ולהגיע לסוף החותם והמרגיע.

המספר המבוגר תוהה ושואל: האם "זרע הצנונית" הוא סיפור? האם עלילה כה מצומצמת יכולה להלהיב את השומע? היכן ההרפתקה? ומה הקונפליקט המניע את העלילה? הילד הקטן מגלה את העולם, וכל צעד בתגליותיו מכיל בחובו התרגשות, חוויה, הרפתקה וקונפליקט.

אם ההתנסויות המרעישות מהוות את רקמת העלילה הסיפורית הן משמעותיות — כמו ההתנסות עצמה. ניתן לחזור ולחיות אותן, ניתן לראותן ולחוש אותן בריחות, בטעמים ובשרירים; ניתן לפתור עוד פעם את הקונפליקט ולשמוח. קטע

חיים מוכר, הבא אל הילד בלבוש ספרותי — מואר וממוקד, נותן שלמות מובנית ותמונה של דמויות, שחיהן ופעלן רוחש צליל, קצב וצבע. אין פלא שילדים כובשים את הסיפורים האהובים עליהם ומבקשים לשמוע אותם עד אשר הם יודעים את הסיפור בעל פה ומספרים לעצמם. ניתן לסכם: ילדים בני 3—4 נהנים מסיפורים המתארים את הפלאים של המציאות היומ-יומית הנורמלית.

תיארתני את נקודת המוצא. ניתן לראותה גם כנקודת המראה ולאמור: ספרות ראשונית, המחזקת בילד את תחושות סביבת ה"פה ועכשיו", מאפשרת לו להתרחק מהעולם הזה ולהבין על פי התרחבות נסיונותיו — ובהשוואה לנסיונותיו הבלתי אמצעיים — גם עולם יותר רחוק ויותר אובייקטיבי. הבנת המציאות, הנמסרת במרקם ספרותי שנעשה מורכב, מבוססת אף היא, עדיין, על נסיון מציאותי מתרחב ומאפשרת המראה לעולם הדמיוני: בעלי חיים מדברים ומאנשים, צעצועים ודומם קמים לתחיה, דמויות פלאיות שאינן בנמצא במציאות, אך מורכבות מאלמנטים מציאותיים בהרכב חדש, מולידים תחושות חדשות של תמהון והבנה. (ענקים — הם בני אדם פלאיים, מוגדלים בפרופורציות בלתי מציאותיות; — גמדים מוקטנים עד כדי אבסורד; דרקונים — לטאות ענק יורות אש... הן מייצגות כח, או חולשה, אכזריות או טוב לב.

יכולת ההפלה להומור אף היא מותנית בבקיאות בעולם המציאותי. המכיר היטב את המציאות, מסוגל ליהנות מעיוות המציאות, מי שיודע את החוקים של העולם התקין יכול ליהנות מה"עולם ההפוך", היודע התנהגותם של בני אדם במצבים שונים, יכול לצחוק מהתנהגות משונה, קיצונית ויוצאת דופן, של טיפוסים קריקטוריים.

ציינתי קו התפתחותי: התחלה צמודה לעולם הקרוב והעכשוי ואליו שואפים להגיע במשך ארבע שנים. העיקרון חשוב: הרחבת נסיון חיים מלווה בהרחבת חומר ספרותי מורכב יותר בתכנון, ועוד: מבחר ספרותי מגוון מבליט את הדמיוני מול המציאות, מחזק את המודעות של חוקי הטבע מול הדמיוני המופלא או ההומוריסטי המעוות.

3. מוקדים ריגושיים אפייניים לגיל

בעיה ריגושית אקטואלית מניעה את העלילה. הפקעת הריגושית היא לבה הפועם של היצירה. הבעיה הריגושית הממוקדת מניעה את פעימות לבו של השומע. הוא שוכח את עצמו, נוטש לשעה קלה את מסלולו הרגל בחיים ונכנס למסגרת הסיפור, שבו מאבקו של הגיבור נעשה מאבקו האישי של השומע. הוא חי את העלילה הרוויה רגשות מתחילתה ועד סופה. ההתחיות העמוקה, ההזדהות עם ההתרחשות הספרותית משמעות ככוח דוחף להצטמד לסיפור ולגייס את כל הכלים הקיימים להבנתו. מעורבות ריגושית מגבירה את כושר ההקשבה ומשכללת את הכלים להבנה.

(המשך בעמוד 41)

חויית הקריאה

הוארד פאסט

בגיל רך מכפי שאוכל לעלות בזכרוני נמצאה לי תשוקה ואהבה אחת שהיתה לי לנחה כל ימי חיי: נכנסתי לעולם הספרים. קראתי כל דבר שבעולם; ואולי זו היתה ישועתי. קראתי לא לפי טעם מסוים, לא תוך הבחנה וברירה, אלא בתכלית הפשטות לתיאבון. כל ספר היה ספר, ולא נתתי דעתי על טיבו יותר משגותן דעתו אדם צמא על המים שנמצאו לו לשתיה.

שנים רבות אחר-כך, בתקופת מלחמת-העולם השנייה, הייתי סרוח פעם אחת על קרקעיתו של מטוס C-46 אשר טס מקובלנקה לבנגוזי. לקינו במנוע פגום, באויר נסער ובסופה השמלית, ושעה שהמטוס היה מיטלטל ומתחבט, שכבנו, אנשי הצוות הצבאי, מחרישים ומופיי-פחד, ככל קבוצת אמריקאים שנשקף לה באותם הימים הסיכוי לנחות במדבר. רק איש אחד באותו מטוס לא ידע פחד, משום שלא חש כלל במתחולל סביבו; נפשו נישאה על כנפים, ולדידו היו כנפים אלו איתנות ובטוחות מכנפי מטוסנו. היה לילה והמטוס היה שרוי בחשכת האיפול. רק נקודה זעירה של אור כחול דלקה בתקרת מדור-המטען בו שכבנו. אדם זה שאני מדבר בו — נער בן שמונה-עשרה שנה — נצמד בידו האחת למוט-המטען הנמשך לאורך תקרתו של המטוס; בידו השנייה החזיק ספר, אחד מאותם ספרי-כיס כרוכי-נייר היוצאים למען אנשי-הצבא, כשהוא מכוונו לאורה הכתול של הנורה הזעירה. רק הסיפור שבאותו ספר היה קיים בשבילו, הוא ואפסו עוד; וכל שעת הטיסה היה תלוי כך במעוקם ושקוע בקריאה.

כשנחתנו סוף-סוף, ניגשתי אליו וביקשתי לדעת ספר זה שריתק אותו כל-כך מהו. אך הספר — משהו קל בשם "גברת שנתגלגלה בשועל" — לא תכנו הוא שקבע, אלא עצם היותו ספר. אותו נער בא מכפר קטן בטנסי; ספק ידע ספק לא ידע קרוא וכתוב, ועד שהגיע לצבא לא קרא ספר מימיו. אז נפתח לפניו עולם. המלחמה היתה כלא היתה; הצבא היה כלא היה; הוא נכנס לעולם הספרים. ניסיתי לגלות מהו סוג הספרים החביב עליו, אך השאלה הזאת לא אמרה לו דבר. הוא אהב ספרים — כל ספר שבעולם.

וכן הייתי גם אני באותן שנים, בהן לא היו חיי אלא עמל, עוני ורעב. קראתי כרך אחר כרך ממדפי הסיפורת שבספריה הציבורית — מא' עד ת'. וקראתי ספרות אחרת, נושא אחר נושא, מדף אחר מדף. לא הייתי מסוגל להבין או לקשור זה בזה אלא מעט מועד מן הספרים שקראתי, אך אחת ידעתי, כי אני טובל בתוך אותו ים גדול, נהדר, רב-אנפין ורב-פאר, שנעלם מחוג-ראייתי המוגבל.

ימים רבים לאחר-מכן, כאשר גילה אלכסנדר וולקוט את ספרי "הגבול האחרון" והביא לידי קבלתו על-ידי "מועדון הקורא" — הוא עצמו היה אחד השופטים — נתוודעתי לאדם נוהג-גדלות זה, רגון ושנון-לשון. הוא קוגן על אשר בכל רחבי ארצנו אין איש מכיר — ועל אחת כמה וכמה אין איש קורא — סופרים מעולים פאנתוני טרולוף, וכשחלקתי עליו ואמרתי כי קרוא קראתי את ספריו של זה, קרא לי ממש שקרן.

"מה קראת משל טרולוף?" דחק עלי. "ומדוע?"

לא הצלחתי להיזכר אלא ב"הגבאי" וב"צריחי בארצ'סטר", ואשר ל"מדוע" — לא היתה לי ברירה אלא להסביר כי טרולוף הוא מן הסופרים ששמש מתחיל בט', ואכן היתה זו האמת לאמיתה, ופעמים אני שואל את עצמי, אם מיום שעמדתי על דעתי היתה שעה בחיי בה לא רציתי להיעשות סופר.

באותה ספריה, בה עבדתי בשנת 1932, שימשה ספרנית עדינת-גפוש וחכמת-לב שהביעה את רצונה לקרוא סיפורים שכתבתי ולחזות דעה עליהם — וביחוד לתהות היכן מצויים בכתבי קורות חיי וחיותי שלי. הסברתי כי חיי וחיותי אינם ראויים, לדעתי, אלא לשכחה, ולכן אני מעדיף לכתוב כקאבל או כרזרט לואי סטיבנסון. חיי שלי היו חסרי-פשר, חסרי-שחר, חסרי-תקוה, מושפלים ונעדרי-מגמה. וכי מי זה כותב על דברים כאלה?

אז הראתה לו האשה הזאת בפעם הראשונה ספרים שהיו פרי עטם של קומוניסטים — ואז, כשבקע עלי לפתע חזון של צלילות-דעת וסדר ותקוה, נתנה לי לקרוא את ספרו הנפלא של ברנרד שו, מורה דרך לסוציאליזם ולקפיטליזם בשביל "האשה הנבונה" בלעתינו בלילה אחד — ומאז היה לי שו לאליל ולמורה גדול, עד היום הזה.

על הקטע מתוך הוארד פאסט האל הערום

מאת חוה ויזל

בקטע הויכוח, מתוך ספרו של הוארד פאסט מקופלים כמה היבטים של חויית הקריאה.

- א. ההיתפסות לתשוקת הקריאה
- ב. כוחו של הספר להביא את הקורא להפלגה לעולם אחר
- ג. הקריאה בגיל צעיר — נכס לכל החיים
- ד. השפעת הספרנית על קריאתו וכתירתו של הקורא

הכניסה לעולם הספרים

גילוי העניין בעולם הספרים בתקופת הילדות מעלה בזכרוני של הוארד פאסט חויית תשוקה לקריאה שאינה יודעת שבעה. הקריאה הופכת למעין אובססיה שאין לה הסבר. יש כאן משיכה לספר באשר הוא ספר, לא על-פי איכות, נושא, טעם ספרותי או כל אפיון אחר. הוא קורא את הספרים ממדפי הספריה בזה

אחר זה לפי סדר ה.א.ב. כך הוא מתוודע אל מיטב הספרות, כפי שהוא מעיד על עצמו. כשהוא נשאל מדוע קרא את ספריו של טרולופ, יש לו רק תשובה אחת, שהוא מן הסופרים המתחילים באות ט'. מהנכונים, המתעניינים בדרך קריאתם של הניכיהם, נתקלו ודאי בטיפוס זה של קוראים, כמתוך בולמוס. גם אם אין זה הטיפוס הנפוץ של קוראים צעירים בכליזאת עלינו לתת את הדעת, לאור תיאורו של הזאיר פאסט, אם אמנם נכון הטיפוס שלנו, בדרכים ובאמצעים מתודיים מכוונים של קריאה מונחית מודרכת, גם בקוראים שנתפטו לאהבת הקריאה או בלשונו של פאסט — נכנסו לעולם הספרים.

הספר מפלט ממצוקות המציאות

זכרונותיו של פאסט המבוגר על תשוקת הקריאה שלו בילדות עולים כשהוא נפגש בתופעה זו, בדמותו של הנער בן-הכפר, בצוות המטוס הצבאי הפגום, שנקלע לסכנה בימי המלחמה. גם הנער בן ה-18 השקוע בקריאתו בתוך הסכנה המרחפת על המטוס כמוהו כאותו ילד, פאסט בילדותו, בעת שנגלה לו עולם הספר. זה כמו זה, קוראים ללא אבחנה, מכל המודמן, מתוך איוו תאוות קריאה, שאין להסביר טעמו של רעבון זה. האמפטיה שמגלה פאסט לנער הקורא עד כדי ניתוק מן המציאות: "המלחמה היתה כלא היתה; הצבא היה כלא היה", נובעת מאותה החווייה המוכרת לו מילדותו הוא — "הוא נכנס לעולם הספרים". כמו הנער המפליג לעולם אחר מהמציאות המאיימת שבה הוא נתון, נמלט גם הוא ממצוקות מציאותו שלו של "חיי העמל, העוני והרעב".

הקריאה כנכס לכל החיים

זכרון הקריאה בילדותו ובנערותו נקשר בכל פעם אל ההווה. כשהוא מספר על מקרה המטוס הפגום והנער הקורא הוא מתחיל את הקטע במלים: "שנים רבות אחריכך... כלומר אחרי שנכנס לעולם הספרים" וכן הייתי גם אני באותן שנים... כשהוא מספר על החווייה הקשורה בקריאה, בהיותו כבר סופר נודע, הוא מתחיל את הקטע "ימים רבים לאחר מכן... אז — בילדות — הונח היסוד."

השפעת הספרייה

ההתוודעות אל סוגי ספרים באמצעות הספרייה הנבונה והרגישה, משפיעה על עיצוב השקפת עולמו. העניין שמגלה הספרייה בפאסט כאדם וכקורא, המתעניינת בנושאי כתיבתו ובחיוו מטביעים את חותמם על עיצוב אישיותו ועל דרך כתיבתו וגושיה. זכרון החווייה החמה שהשאירו בסופר הספרייה והספרייה צריכה לעורר בנו את המודעות לתפקידה המרכזי שיכולה להיות לספרייה. כאשר היא ממלאת את תפקידה כיאות ואונה משמשת רק מקום פיזי להחלפת ספרים.

אם אתם אוהבים לקרוא, ואם יודעים אתם איך לקרוא —
לעולם לא תחסרו דבר. אווה לגאליין

על ספרי "ילדים במחותר"

מאת לוי קיפניס

בסוף שנת תש"א ביליתי את נופש הקיץ עם משפחתי ב"שדה ורבורג". הכפר השקט הזה, על גניית פרחיו ועל תושביו החרוצים, מיוצאי גרמניה, העלה לפני זכרון כפר אחר נאה בגרמניה, שעשיתי שם תקופה קצרה בשנת 1921. תקפוני געגועים על אותו כפר ונישאתי אליו על כנפי דמיוני.

את כל אשר חזיתי רשמתי בספר, הוא הספר... אז עוד לא היה שם לספר. חזרתי לתל-אביב וספר בן-בלישם בתיקי.

בינתיים — והמלחמה בעצם תוקפה, עד לשערי ארצנו כמעט הגיעה. הסחתי דעתי מסיפורי הנחבא. נזכרתי בו רק בסוף שנת תש"ד, בבואי לנופש הקיץ ירושלי. מה. ערכתי את כתב-היד מחדש והכשרתי לדפוס, גם שם קראתי לו, שם מצלצל. כשמסרתי את הסיפור להוצאת הספרים "דביר", ביקשני העורך, י.ה.רבינצקי, לסור אליו הביתה יום-יום לשעה שעתיים לקרוא לפניו את כתב-היד, כי עיניו פחו וקשה עליו הקריאה.

*

ביום הראשון לבואי לבית רבינצקי, לפני שפתחתי בקריאה, הקיפני בשאלות.

— מה שם ה"חיבור" שלך?

אמרתי לו.

כאמור, שם הסיפור היה "מצלצל".

הוא חיך ושאל:

— מה מדובר בו?

— מדובר על ילדים יהודים שנלחמו בנאצים.

— ככה? הא מניין לך? כלום שהית בגרמניה בשעת המלחמה?

— הייתי בגרמניה בשנות 2—1921 ואז כבר הורגשה היטב השנאה ליהודים

ונראות כבר ניצני הנאציות.

— מכאן יש להסיק שהחיבור שלך הוא דמיוני...

לאהוב עד מוות*

מאת אלכס ז'הבי

דבורה עומר ממשיכה לכתוב למתבגרים, וממלאת חלל גדול בחומר הקריאה לקבר צת גיל זו. בבחירה בזהרה לביטוב כגיבורת סיפורה החדש, ענתה ד' עומר על שני צרכים חיוניים של הקורא המתבגר: הבנת מהותו של הקשר הרגשי בין הנער לנערה, לשון אחרת: הבנת מהותה של האהבה; והתוודעות אל עולמם של בני דור-ההורים — התוודעות אמיתית מעוררת אמון.

זהרה לביטוב היתה הטייסת הראשונה והיחידה בחיל האויר. רגישותה הרבה ויכולתה לבצע פעולות הפכו אותה לנושא הערצה על-ידי בני דורה. עם ספר מכתביה התייחדו, בשעתו, רבים ומצאו בו ביטוי לכיסופיהם, לתגובותיהם על המציאות המרה, שבה האהבה התקיימה בצל הכליון ובצל המחוייבויות הלאומיות. בזהרה הם מצאו את ה"דמות האידיאלית" של בן-דורם היפה, הרגיש, הכן והחושב; ובשמוליק קאופמן, חברה, את הסמל להתלבטות בין המחוייבות לבית, למורשת ולתביעה הלאומית לבין הרצון להרחיב דעות, להחכים ולאהוב.

גיבוריה של דבורה עומר בספר זה הם אנשים צעירים. באמונתם ובנאמנותם יש לא מעט מתום הנעורים; אך מעשיהם, האחריות שנטלו על עצמם ויחסי האהבה שביניהם הם של בוגרים. קוראיה של דבורה עומר הם מתבגרים. בהשלכת מאפייני עולמם של בוגרים על צעירים מהם יש קושי, בעיקר כאשר הכוונה אינה להציג את מעשיהם של המבוגרים (כמו שעשו עמוס בר, עודד בצר וגם דבורה עומר בספרי סדרת "נועזים") אלא את עולמם הפנימי. דבורה עומר הדגישה בספרה את התרק-

* לאהוב עד מוות, דבורה עומר, הוצאת שרברק, תש"ס, 245 עמ'.

— לפי דעתי הוא כמציאותי.

— מה הציק אותך שנטפלת לנושא זה?

— הציק והציק. לא יכולתי להשלים עם דעתם של הקובעים, שהיהודים הלכו לתאי הגזים "כשה לטבח יובל", ללא התנגדות, התמרדות וכו'. לנו ידוע על מרד גיטו ורשה, אך אין ספק שהיו גילויים של התקוממות-נגד ומעשי גבורה נועזים, אלא שלא נודע לנו עליהם. ואני, בסיפורי, רוצה אני לגול מעלינו את החרפה הזאת. בסיפורי אני מגלה מרד של ילדי יהודים דווקא ומעשי נקם שעשו בפושעים הנאצים. — נו, מילא... — אמר רבניצקי והרים יד בתנועת ביטול — ובכן, קרא ונשמע מה שהעלית על הנייר.

✱

יום-יום קראתי לפני רבניצקי כשעה, שעה וחצי את פרקי הסיפור, והוא לא העיר כל הערה בשעת הקריאה באשר לתוכן, אך הפסיקני מפעם לפעם כדי לתקן שגיאה דקדוקית כל שהיא או סגנונית, ביחוד הקפיד על השיגרה של "עד מהרה". "תמחוק מיד את המלה "עד".

בסיום הקריאה של הסיפור אמר:

— לעשות נקמה בגויים על הנייר... אף על פי כן ראוי הסיפור לדפוס. ואתה, ראשית כל החלף את השם "המצלצל" בשם אחר, לא "צעקני". ושוב נשאלת השאלה, או התמיהה על ההליכה לתאי הגזים... שהרי המלחמה כבר נסתיימה ולא הגיעה אלינו שמועה על מעשי גבורה של פרטיזנים יהודים בנאצים, ומה גם על מעשי נקמה של פרטיזנים ילדים.

ואחרי הפסקה קלה המשיך:

— טוב, טוב לעשות נקמה בגויים לפחות על הנייר... למען ילדי ישראל... הסיפור נמסר לציור ולסידור בדפוס.

✱

למחרת היום פרשתי לפני את גליון היום של "דבר" — ולנגד עיני מאירה כותרת באותיות גדולות:

"ילדים יהודים במחתרת בגרמניה!"

נחפזתי אל רבניצקי, עם העתון ביד.

הוא הסמיך את העתון לעיניו וקרא את הכותרת בהטעמה.

— ויהי שם ספרך: "ילדים יהודים במחתרת"! — אמר וחיך.

קיצרתי את השם: "ילדים במחתרת".

מות יחסי האהבה בין זהרה לבין חבריה עמי, שמוליק ואמנון (הראשון נהרג ב"ליל הגשרים", השני — בעת אימון בפלמ"ח, והשלישי — במלחמת השחרור) ואת מצר-קת הפגישה עם המוות. אהבה ומוות שני יסודות בחיי האדם, שהמתבגר תוהה על מהותם ועל משמעותם. אלה נפרשים לפני הקורא באינטרפרטציה מסויימת — כפי שנמצאה בעזבונו של זהרה לביטוב ושמוליק קאופמן. כוחה של דבורה עומר בסלק-ציה ובשמירה על רציפותו של סיפורי-המעשה. אין היא מסתירה דבר, אך הדגשיה ברורים.

בהצגת המשיכה בין המינים, בהזדקקות האוהבים זה לזו, מודגשים היסוד הרג-שי, הצורך בהימצאות יחד, בהתוודעותו של כל אחד לעולמו השני, בכוח ששואב כל אחד מנוכחות זולתו ובחיוניות שנוסך הבילוי בצוותא. כראקציה להדגשת המי-ניות באה כאן הדגשת המשמעות העמוקה שיש לקשר האמיתי הנוצר בין האוהבים. אין יסוד המשיכה הגופנית מועלם מהקורא, אך הוא מוצג כמרכיב אחד בתוך מערכת קשרים מורכבת בהרבה, והקורא מאמין שאכן זה כך.

גם בהצגת המציאות החברתית, והפוליטית בחרה ד' עומר נתיב משלה — היחיד, לדעתי, העשוי להיות משמעותי לקורא הצעיר. היא מציגה מציאות זו כפי שהיא נשקפת בעיני הצעירים בני הדור, הנמנים עם הקבוצה הנושאת בעול והמשלמת את המחיר היקר. החיים במחנות הפלמ"ח, האימונים והפעולות אינם מוצגים כפרקיהווי משעשעים ואף לא כמסכת הרואית, אלא כמאבק מתמיד בין צרכי היחיד, יכולתו ומגבלותיו, לבין המתחייב מן המצב הפוליטי, ובעיקר מן המתחייב לניצולי השואה בתקופת המאבק ולכלל תושבי הארץ בזמן מלחמת השחרור. שום עשייה אינה מוצגת כמובנת מעצמה ואין ד' עומר מסתירה את המחיר ומשמעותו. לצד הלוחמים הצעירים מוצגים הוריהם ומפקדיהם, ובמיוחד נרשמת באהבה וברגישות דמותו המופלאה של ד"ר קאופמן אביו של שמוליק.

גיבורי "לאהוב עד מוות" חיים בתקופה של שיאים. המאבק הלאומי מחייב מאמץ עצום, גילם של הגיבורים הוא גיל גאות הרגשות, גיל שיא היכולת הפיזית, ונראה שגם הפעילות האנטלקטואלית מגיעה לשיאה בגיל זה. ביחסים הבינאישיים מגיעים לשיאים של ריגוש, ובו בזמן התביעות של החברה, והקורה בה, מטלטלים את הגיבורים מגאות אחת של מאמץ והתרגשות למשניה. חווית הפגישה עם המוות עוצרת מפעם לפעם את המירוץ, מחייבת את הצעיר למותן דין וחשבון לעצמו, מבגרת ומקחה את הפאתוס ואת ההתלהבות.

תיווכה של ד' עומר בין עולמם הרגשי של גיבורים שהיו ושמציאותם תועדה, לבין קוראים בני דור חדש — הצליח. אין ספק שבאמצעות הספר יזכו לתשובות על שאלות סמויות לא מעטות, ויימצאו בגיבורים מושאים להזדהות.

1. הילדה בלבן

השם של הספר הוא שמו של הסיפור הראשון בו. בספר 11 סיפורים על ילדים בשואה, על גבורתם שמדעת ושלא מדעת.

הסיפורים קצרים, בכל אחד מהם דמות שונה של ילד או ילדה שנקלעו לנסיבות ששום ילד בגילם בעולם לא התנסה בדומה להן. וליד הילדים דמות של אדם מבוגר "המלאך הגואל". המסופר הוא על הגיטו. לא גיטו ממוקס גיאוגרפית, לא גיטו בוורשה או ביאליסטוק או וילנה — סתם גיטו. ללמדך שמעשי הזוועה של הגרמנים והסבל הנגרם בשל הגיטו אינו מוגבל למקום אחד מסוים, כל אימת שיתקל הקורא במושג גיטו — יעבור רעד בגופו וידע לפתח בקרבו נוגדנים וודאי יגיע להחלטה נחושה — "לעולם לא שנית".

הילדים שהוסתרו וחסו בצל מציליהם פיתחו חוש מיוחד להגנת עצמם. אירקה הילדה גדלה בבית מתבולל וחיונכה היהודי הסתכם בכך שפעם בשנה ראתה בבית-הכנסת אנשים עטופי טליתות.

באחד הימים ערכו הגרמנים חיפוש בכפר, "אירקה הצטלבה בראותה אותם" אחד הגרמנים שאל אותה: "ויהודים לא ראית פה בכפר... כאלה שמסתתרים?" "ולמה הם מסתתרים" שאלה. הגרמני צחק.

זו רק אחת הדוגמאות למוצא מן הסבך. "מאחורי האוירים מסתתרת תערובת מוזרה של רגשות מעורבים", כך אומר המצייר שבעצמו עבר את השואה בפולין.

הקורא יתוודע אל יוסק ואל זיגי, אל אסתרקה ואל מוני ללמד לדעת מסירות אח לאחותו, אם לבנה, ואל חסידי אומות העולם, פעולותיהם תוך סיכון עצמי. רבים הם הספרים בנושא השואה שהופיעו במרוצת השנים ועדיין לא נדלה הכל ספק אם אי פעם יידלה.

2. הענביש האמון

כשמו כן הוא, סיפור על עכביש אמון שטווה רשתות אומנותיות שונות מכל הרשתות של בני מינו. יפי היצירה שבתה לבה של עכבישונת יפהפיה והיא נישאה לאמון ברוב פאר. כל עכבישי היער הגגו את נשואי הזוג. אך מלך היער שמע על פלאי היצירות. וחשק בהן, הביאן אליו — והפכו לקורים סתם. צווה להביא את העכביש אבל הוא לא טווה את יצירותיו הנפלאות לפי צו ובשביל מי שאינו ראוי לכך.

1. אירנה ליבמן, הילדה בלבן, אירורים: יעקב גוטרמן, הקיבוץ המאוחד תש"ם, 81 עמ'.

2. שרה ליבי, העכביש האמון, איירה: ליאת בנימיני, הוצאת אלישר, ספרית יובל, 1979.

אחרי שהיה בשבי הצליח להערים על המלך ולברוח, הוא חזר לעכבישנות שחיכתה לו בוכה בשקט.

הזוג ברח מן היער כדי להתרחק מן המלך ושליחיו ורק אישם בסתר המשיך האמן ביצירתו.

סיפור אלגורי שמוטיביו ידועים, המחברת מבליטה את רוח היצירה הפועמת ביוצר כשהוא חופשי לתת ביטוי לרוחו כאוות נפשו. כאשר כובלים את ידיו ופוקדים עליו ליצור בשביל מי שאינו נראה ראוי לכך — אין יצירה.

אך לא רק זאת, האמן מרכז את כל כוחות הנפש להשתחרר מן השבי ומצליח. אבל לשם כך יש להפגין עורמה ועליונות על המלך המתנפח ושואף לגדולות בכוח זרוע אכזרית — הזיקית. גם אם הילד הקורא לא יבין את כל המסתתר מאחורי האליגוריה ייהנה מן הסיפור כפי שהוא בלי הפרשנות. הציורים הצבעוניים של ליאת בנימיני ממחישים היטב את הכוונה של המחברת.

3. דג הוא דג

סיפור קצר על דג וראשן שבתוך אגם בשולי היער. הראשן גדל והופך לצפרדע ויכול לעלות ליבשה. הדג מתקנא בו מנסה גם הוא לחקות את הראשן אך, כמובן, אינו מצליח. וידידתו הצפרדע מהזירה אותו למים ומצילה את חייו.

הסיפור קצר אך הוא מקיף עולם רחב ו"עלילה" ממושכת. הראשן שהפך צפרדע מספר לדג על העולם שמחוץ למים וסיפור זה מגרה את הדג וגם הוא רוצה לנסות לעלות וכפי שנאמר לא מצליח.

אך עיקרו של הסיפור בציוריו.

הטקסט בספר מועט והציורים תופסים את עיקרו של השטח. והם צבעוניים רבגוניים, מגרים את העיין, מעוררים סקרנות והילד רוצה לדעת יותר על שעיניו רואות, ויקשיב למסופר.

המוטיב בסיפור אינו חדש.

כל אחד ועולמו, ייחודו ונסיון להיות שונה ממה שנגזר — נסיון שוא המסתיים בכשלונו.

מוטיב זה מוגש בצרוף סיפור על ידידות מסורה ומוסר השכל בצידה. ידידות — דבר טוב בעולם, כדאי לשמור עליה.

4. הצי'וקצ'ים קראו לו סון

בספר עשרים פרקים על צעיר קנדי, ג'ון, שנקלע לשבט צ'וקצ'ים שבקוטב הצפוני.

3. ליאו ליוני, דג הוא דג, תרגם מאנגלית: ידידיה פלס, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ם.

4. ע. ריטחאו, הצי'וקצ'ים קראו לו סון, עיבדה ותרגמה: דוידה קרול, עטיפה וציורים: אבנר כץ, הוצאת מסדה, סדרה לנוער, קשת, 1979, 113 עמ'.

למן הפרק הראשון, שבו מסופר על ראשית ההרפתקה, ועד הפרק העשרים, עומד ג'ון במרכז העלילה וסביבו גיבורים משניים לא מעטים.

אך למן הפרק הראשון מצליח המחבר ליצור מתח, ומדי דפדוף גברה סקרנותי ורציתי לדעת מה יקרה לו, לאיש הלבן, בתנאים הקשים של אקלים ארקטי; ויותר מזה, איך יסתגל האיש הלבן אל "הפראים האלה, הצי'וקצ'ים", הפרצופים המפחידים, אלה ש"הם כל-כך מלוכלכים ובורים". ערכו של הספר לקורא הצעיר — אך גם לקורא מבוגר — במידע הרב שמובא לפניו, על שבט של אנשים החיים לחופו של ים-הקרח הצפוני.

באזור זה, הכל שונה, מעולמו הפיזי והמושגי של האדם הלבן:

תנאי החיים היום-יומיים, המגורים, המזון, האמונות, הטקסים, המנהגים, היחס לחיים ולמוות. ערכי המוסר — עולם חדש שכדאי להכירו. ומדוע כדאי?

כי בפני הצעיר מצטיירת תמונה אחרת מזו שידועה לו על האדם מול כוחות הטבע, על האדם מול סביבתו החברתית.

וכה אומר, אורבו, אחד מידידיו של ג'ון:

"הרמנו את האף יותר מדי. התחלנו לזלזל באלים. לחיות לא כפי שצווה הטבע. יותר מדי טוב היה לנו: הצי'וקצ'ים, הבורות מלאו בשר, אפילו המחלות פסחו עלינו בזמן האחרון.

האנשים התחילו לחשוב, שכל זה מגיע להם והרימו את האף.

כוחות הטבע תמיד ישובו ויוכיחו כי הם חזקים יותר, וכי אין האדם אלא צעצוע בידיהם. אז שולחים הם עלינו סופות, רעב, מחלות ומות". (95).

המאבק בין האדם לבין כוחות הטבע בא לידי ביטוי בכל הריפותו בספר זה.

אבל מפליא אותנו כוח ההסתגלות של האדם — ולו הפרימיטיבי — לכוחות חזקים ממנו.

על רקע זה נולדות האמונות הטפלות מחד-גיסא, ו"ההמצאות" המקילות על ההסתגלות מאידך גיסא. האנשים מגיעים להישגים בתחומים שונים של "טכנו-לוגיה" עד כדי כירורגיה ואורתופדיה הגיעו — בתחום הרפואה פרימיטיבית אך יעילה למדי. הקורא מתפעל מאישיות חזקה, גון "הלבן" בעל הערכים המוסריים הנעלים, מי שאינו רוצה לבגוד באלה שהטיבו עמו והוכיחו מסירות ואהבה. בודדים לא יזדהו עם אדם זה.

הילידים באו ליעץ לו, שיחזור עם אמו לעולמו הקודם. והוא משיב:

"לא! לא! לעולם לא אעזוב אתכם! אני נשאר כאן, ואין שום כוח בעולם שיפריד בינינו".

הסיפור קולח בפשטותו, לקראת הבלתי ידוע.

אמנם תוך כדי הקריאה אנו משערים מה יהיה הסוף.

אך אי-הוודאות מוגבירה בנו את הרצון לדעת בבטחון, כי הנחתנו ואולי משאלתנו מתאמתת. המספר לא מפתיע ולא אכזב.

בתחלה היתה היא ילדה מהקומה הראשונה.

בסוף הסיפור היא תמי מהקומה הראשונה.

תמי רתוקה לכסא-גלגלים ואינה יכולה ללכת, לרוץ ולשחק כמו ילדים אחרים בגילה.

תמי יוצאת דופן.

איך מתייחסים ילדים בגילה לשונה, למוזר, לחורג?

לעיתים בתמיחה, לפעמים בזלזול ובהתאכזרות, אך לאוו דווקא כך.

יש ילדים רגישים לבעלי מום, והם מתגברים על הדוחה אותם ונמשכים אל האישיות, המום החיצוני אינו מרתיע עוד והם רוצים בחברת הסובל.

סיפור המעשה קצר מאוד.

בתחילה יש משהו בלתי סביר אך "הילדים הביטו בסקרנות בילדה מהקומה הראשונה".

סקרנות מפאת פניה המעניינים וצמותיה השחורות.

סקרנות — משום היותה חדשה. אח"כ כאשר הסקרנות לא באה על סיפוקה תנמיהה.

ההתנהגות של הילדה לא תאמה את הצפוי בעיני בני גילה. אחר כך מתח ונסיון להסביר את הבלתי מובן: וההסבר על דרך השלילה: "עצלנית", "ביישנית", "ילדה משונה".

ועוד שלב במתח — האחד מול הרבים. דורי הילד התייחס אחרת אל הילדה ומתברר שהוא צדק, ועמידתו האיתנה נתקבלה אח"כ באחדה על ידי הכל.

ולבסוף הפתרון — הכל התברר והוסבר ונתקבל על-ידי כל הילדים. גם בכיתה וגם בחוץ התנהגותם שונתה — הילדים קבלוה כפי שהיא, הזכות לאדם להיות שונה ובכל זאת "קבלו אותה ביניהם... באופן הטבעי ביותר". בספר משולבת אפיזודה נוספת עשן הבוקע מביתה של תמי ופעולת ההצלה של דורי. יש באפיזודה זו אלמנט נוסף להגברת המתח אך אפשר היה גם בלעדיו.

מבנה המשפט לעתים מסורבל, ארוך מדי כדי ארבע שורות. פה ושם אי דיוק לשוני עברו דירות, הביא משקה לתמי ולו (לעצמו), אך הספר נעים בעיצובו, קריא ומונולץ לילדים שבכיתות ב-ד.

ג"ב

סתם סיפורים*

מאת צפריה גר

סופר חכם, המבין את אופיו ונפשו של הילד ומתרגם המעביר אותנו בשפה עשירה, אל נופים רחוקים, חברו יחדנו בספר "סתם סיפורים" והפכו את הקריאה בו לתויה. רודיארד קיפלינג ועולם הג'ונגל החיתי-אנושי שלו, הם הראו למאוינו של הילד, תנמימות, ערמומיות, אהבת המשחק והנאת הצחוק. כל אלו מעסיקים את חיותנו. אברהם רגלסון, השכיל להעביר אל הילד עולם זה בעברית שופעת ועסיסית ובקצב שירי.

אנו קוראים על הליותן, על לועו הגדול, על תחבולת הספן החכם וכיצד הליותן התחיל "מדלג ומפלג, רוחף ודוחף, מקפץ ומנפץ, מילל ומקלל, דוחה ובוכה, שורט וחורת, חוקק ורוקק". אם הילד לא יכיר אחת המלים, אחותה וחברותיה יבהירו לו את הכוונה מבלי שישתמש במילון.

פה ושם מכניס רגלסון שורות מחורזות "הלוקח עוגה הפוכה, בידי פרסי רקוחה, מדריך את נפשו ממנוחה". שורות כאלה מצחיקות ומעניקות סיום יפה למעשה שהתרחש.

אברהם שלונסקי היה אומר שמתרגם טוב איננו יורד אל הילד, אלא מרים אותו אליו ומאמץ אותו אל לבו, סומך על חוכמתו ועל כושר ההבנה שלו. דברים אלו מתאימים לתרגומו של אברהם רגלסון.

* סתם סיפורים, רודיארד קיפלינג, תרגום: אברהם רגלסון, ספרית פועלים, 1978.

5. שרה לבני, הילדה מהקומה הראשונה, איירה: נורית ענבר, בית ההוצאה אלישר, ספרית יובל, 1979.

הבית הגדול שצמח מגרעין קטן

מאת מרים רות

שני מוטיבים עממיים נתקשרו יחדיו בסיפור הקטן הזה: סוד הנביטה והצמיחה הפלאית של גרעין שנמצא באקראי — ובית מגורים בתוך פרי ענק, חלול. המוטיב הראשון מופיע בסיפור "אפון הפלא"*. האפונה הפלאית של ז'ק, צמחה וטיפסה במהירות מסחררת עד לעננים. וגם בסיפורנו — הגרעין הבלתי ידוע שמצא הדובון ב"ביצי נמלים בדבש", נטמן בגינה, נבט ונראה קודם קטן, כמו אפונה, אחרי כן כמלפפון, אך "הפרי תפח ותפח. כעבור שלושה שבועות היה גדול כמו מלונה של כלב"..." "כעבור ארבעה שבועות היה גדול כמו בית קטן". כעבור חמישה שבועות בית-הדלעת גדל כל כך, שמחץ את הבית של הדובים... סקרנות הדובים וצפייתם גדלה והולכת. הדובון שואל בלי הרף: "מה זה?" והדוב עונה: "נזכה ונראה". והנה דלעת הפלאים עוברת שיפוצים והדובים עוברים לגור בה.

הבית מגן בפני תלאות הטבע, בפני חיות טרף. ניתן להתכנס בו ולחיות חיים אינטימיים. "שלושה חזירונים" בנו את ביתם וכך "ארבעה התישים". ב"ביתן הקטן" חיו בשלום כל בעלי החיים הקטנים עד שבא הדוב ומחץ את הבית והקטנים התפזרו "כל עוד רוחן בן". דוב ודובון אינם במצוקה. דלעת הפלאית שלהם היא רק בית לגור בו בנוחיות ובאושר. רוח הסערה תולשת את בית-הדלעת מגבעולו וסוחפת אותו לים. הבית היה לספינה ו"דובי היבשה" היו ל"דוביים" וכשנסחפו צפונה נהיה קר עד כי כמעט והיו ל"דובי-קטב", אך כאשר הבעירו אש באח, התמלאה הדלעת אויר חם וכמו כדור פורח היא החלה להתרומם מעלה, מעלה. כאן

1. "הדלעת המופלאה", סיפר: לן הלסינג, צייר: סבנד אוטה, נוסח עברי: פ. חותם, הוצאת "עם עובד", 1979.

* "אפון הפלא" — אוריאל אופק בעקבות אגדה עתיקה — זמורה ביתן, מוצן.
2. מתוך: "101 אגדות, מעשיות וסיפורים", ערך: ז. אריאל, הוצאת אמנות.
3. מתוך: "ביתן קטן", עבוד: לה גולדברג, ספרית פועלים.

הופך הסיפור התמים למעין סיפור של מדע בדיוני, מסע ההרפתקאות רק נפתח בסיומו של הסיפור. המספר עוזב את הדלעת הפורחת של שני "דובים מעופפים" המביעים את משאלתם הכמוסה: "...אנחנו יכולים להגיע לכל מקום בעולם". הגיבורים התמימים — דוב ודובון — אינם מסתפקים בבית כמחסה ומקלט. הם שואפים לתור את העולם. הם דובים של העידן הטכנולוגי, של ספינות ים וספינות חלל. הדמיון ניזון מהמדע וניתן לגמוע מרחקים אין-סופיים באמצעות דלעת פלאית במקום מגפיים של ת"ק פרסאות.

ועוד מהשפעות הזמן: ביתם החדש הפלאי של הדובים מצוייד בכל הנוחיות: תנור חשמלי, מיטות נוחות, צידה (10 צנצנות דבש) תנור חימום, מזכיר טיולים ב"קרונן" של שנות ה-70. הדיירים הקדמונים שגרו בפירות חלולים כלל לא התפנקו ב"Nursery Rhymes" האנגליים יש שתי דוגמאות שמראות דווקא את האינחת של הדירה הצפופה:

גד גנות, חובב-דלעות. אשה זקנה שגרה בנעל:

לגד גנות, חובב-דלעות	לאשה זקנה שגרה בנעל,
היתה אשה מן הגרועות.	היו ילדים על כל צעד ושעל.
נעל אותה בתוך הדלעת,	הכתה במ כסדר, אחרון וראשון,
מאז היא בקולו שומעת	ואחרי המרק הם שכבו חיש לישון.

"גד גנות" נעל את אשתו בדלעת כדי ללמדה דרך ארץ ו"האשה הזקנה שגרה בנעל" חיה במצוקת הצפיפות, הכתה את ילדיה הרבים לפי תור ואחרי ארוחה דלה השכיבה אותם לישון.

בדרך דומה מטפלת נורית זרחי בדיירים הגרים בפרות וירקות:

האשה באבטיח

אשה אחת גרה בתוך אבטיח	והכניסה ארון,
גדול, נורא.	וחתול שיצוד עכברים
היו לה שם שני שרפרפים	היא גדלה בפניה,
וכסא ומנורה.	ופתאום —
היא חותכה לה חלון	נסתיימה העונה.
וחצבה לה סלון,	הלכה לה אותה האשה
ותלתה לה שם תמונה,	לחפש לה דירה חדשה

4. "אבא אוזיהו", תרגום: ורדה לבני-אבלס, עם עובד.

5. "אמא אוזה", תרגום: ורדה לבני-אבלס, עם עובד.

6. נורית זרחי, מתוך: "אני אוהב לשרוק ברחוב", הוצאת מסדה.

היא חקרה, שאלה,
לא מצאה שום דבר,
רק חדרון בתוך גזר ארוך
אבל צר.
מעכשיו —
לא היה לה מקום לסלון,

בבוטן גרוו שתי שכנות:

בבוטן גרוו שתי שכנות
שלא מצאו מרגוע,
למרות שכבר היו כמעט זקנות
הן לא חדלו לרגוע
זו בזו לפגוע.

לכן היא חתכה מחצית הארון
והכניסה רק רבע
כסא וחתול ושרפרף
מעצמה היא בקושי
הצליחה לדחוק את האף.

מקצה הבוטן האחת אל השניה היתה צועקת:
"הגידי! לא יהיה פה פעם שקט?"
והשניה בקצה קולה היתה עונה:
"צפוף לך פה?
לכי לגור באפונה!"

"האשה באבטיח" ש"בסוף העונה" ירדה מנכסיה וחיבת לשנות את מקום מגוריה סובלת מהצפיפות. ויתרה, הצטמצמה "מערתה היא בקושי הצליחה לדחוק את האף".

שתי השכנות שגרו בבוטן רבו ללא הפוגה. דירות חרום יוצרות צפיפות ובעקבותיה כעס וריב, צרות וצער.

המוטיב העממי התגלגל לסיפור מודרני אך במבנהו ובסגנונו ניתן למצוא את האלמנטים הטובים של הסיפור העממי: הדלעת הפלאית מזמנת לגיבורים שלש התנסויות: בית ביבשה, ספינה על הים, כדור פורח באויר. לדוב ולדובון כלים אישיים:

לדוב — מטריית זהב — לדובון מטריית-כסף
לדוב את זהב — לדובון את כסף;
לדוב מגפי-זהב — לדובון מגפי-כסף;
לדוב חכת-זהב — לדובון חכת-כסף;
לדוב גרזן-זהב — לדובון גרזן-כסף...

החזרות התדירות מכינות קטע של עשיה משמעותית: המטריה — יציאה החוצה בגשם, האת מבצע את הזריעה, המגפים — מאפשרים להתקין את הדלעת למגורים, החכות — מעלות דגה ומפרנסות, הגרזנים — מאפשרים לחמם את הדלעת והודות לחום היא מתרוממת.
לקוראים הקטנים — הזכירו הדובים את אחיהם: "שלושה הדובים" והם התענ-

7. נורית זרחי, מתוך: "כף עץ וקדרה שטוחה", הוצאת מסדה.

יינו "איפה הלא גדולה ולא קטנה?" או "איפה אמא שלהם?" אך תפסו במהרה שבמקום החזרות על גדול — בינוני — קטן ניתן לחזור בהנאה על הכלים העשויים זהב וכסף וכל חזרה שמשה ככניסה טקסית לפעולה חשובה ורווית תוצאות.

לפנינו סיפור מעניין עם תמונות יפות שבכוון להשלים את הטקסט הכתוב ולעורר את הדמיון. רק התמונה של ה"מוחרס" מבלבלת: דוב ודובון שואבים את המים מהדלעת ועל העמוד הכפול מצויירים עוד שבעה עשר דובים. המהומה של ההעברה מורגשת אך הערבוביה גדולה מאוד והילדים אינם תופסים בה את רצף הפעולות. (התנור מופיע פעם בכיוון אחד — שלש פעמים בכיוון הפוך, ובאמצע העברת צננות הדבש והמטות...) הילדים אינם תופסים שזו פעולה המתרחשת במשך זמן ומתקדמת מ...אל... ופה הם מתקנים את הסיפור ומספרים: "ואז... כל הדובים באו לעזור להם לדוב ולדובון — המון דובים עוזרים"... טוב, שהיה כך! אולי ההתערבות הזאת לעלילה עוד תגביר את התענוג.

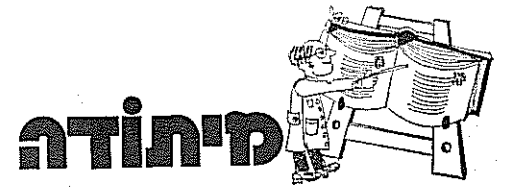
(הבדלים ההפחתותיים דורשים שיקוף דעת בבחירה — מרים רות — המשך מעמוד 25)

ההתפתחות הריגושית עוברת ולמורות בילדות הרכה. נסיון חיים מזמן נסיונות ריגושיים רבים. גיל גיל וריגשויותיו המרכזיות. רגישות אינה חולפת לחלוטין אך עוברת ממקומה המרכזי לירכתיים, וריגשויות אחרות ממלאות את המרכז ומהוות מוקד חדש. כך נראית ההתפתחות באופן כמעט סכימטי: בגילאים 2—4 הבעיות המרכזיות הן: בטחון מול פחד, תלות — מול עצמאות, האם אלה האוהבים, אוהבים באמת? שמא יעזבו? ואם יאבדו האם יימצאו? בגילאים 5—7 הרגשות אלה אינן נעלמות אך מתווספות עליהן יותר חדות: מה מקומי במשפחה? מי אוהב את מי במערכת המשפחתית הורי — איש את רעותו או אותי? אותי, או את אחי הקטן או הגדול ממני? מי יותר חזק? מי יותר גיבור? האם גם ילדים יכולים לבצע מעשי גבורה?

אם נתייחס רק לסכימה הפשוטה הזאת — נראה את ההבדלים שבקבוצת הגיל ונוכל להגיע לסיכום אילו יצירות ספרותיות יעוררו תגובה בראשית הדרך ואילו בהמשך הדרך חשוב שהבחר יצירות ומשמיען לילדים: יבין את הרובד הריגושי ויתאים אותו לפי אקטואליותו. כל יצירה טובה מגבירה את התובנה של השומעים, מגמישה את יכולתו להתחיות בגורלם של אחרים, ולאור זה להבין את עצמו ואת מצבו.

צרת רבים חצי נחמה — אושר של אחד שמתחייב בגורלו ומזדהים עם דמותו — נחמה שלמה.

2. ראה להלן במדור מתודה.

המתווך בין הסופר לבין הילד הנקשיב

מאת מרים רות

כדי להקשיב לסיפור מפסיק הילד את פעילותו העצמית השוטפת ונכנס למסגרת הבנויה של הרצף הסיפורי.

את פעילותו בוחר הוא עצמו על פי נטיותיו וצרכיו וכישוריו. הוא המכוון את מהלך הפעילות, הוא הפותר בעיות שנערמות בדרכו.

הסיפור משתק את הפעילות הממשית, העצמית ודורש פעילות רוחנית אינטנסיבית: הקשבה לרצף מלים, הבנתן, תרגומן לתמונות ויזואליות, שליטה על אסוציאציות חושיות המתעוררות בעקבות המלים, צלילים ומקצבים מהדהדים בזכרונו, ריחות מוכרים מדגדים את אפו, טעמים מורגשים בפיו, שריריו וקצות אצבעותיו חשים את העצמים ואת החמרים מהם הם עשויים. אין פלא שהאסוציאציות משורטטות ולעתים מרחיקות את השומע הצעיר לעולם שמחוץ למסגרת הסיפורית. אך ככל שרצף המשפטים ורצף העלילה מעניינים יותר, ככל שהמבנה של הסיפור קצוב יותר — הילד חוזר משיטוטיו וחי את העלילה.

כאשר העלילה רוויה הרגשות מוכרות היא מעוררת הזדהות. השומע את הסיפור, נשטף הרגשות, חוזר מהפלגותיו הרגעיות ומתחיה בגורלו של הגיבור. בעיית הגיבור נעשית בעייתו שלו. הסקרנות המגיעה לשיאה במפנים הדרמטיים של הסיפור מביאה את הצמאון להגיע אל הפתרון המקווה. העלילה של הסיפור מעוררת שינויים דרמטיים במקשיב והוא מוכן לחזור ולחיות את הי הזולת, שבעת ההקשבה מופנמים כאלו היו הייו שלו עצמו. מתחילים ריגושיים וסקרנות מחזיקים את הקשיב ומקילים על המאמץ. ההנאה גוברת ודורשת חזרות. כל חזרה מחזקת ומזמנת נסיון חוזר ומתעמק. נסיון חוזר, מהנה, מגדיל את ההתעניינות בסיפור, מגמיש את ההבנה ומגביר את יכולת ההקשבה.

המעבר מפעילות עצמית להקשבה דורש קיום חוקים מסויימים מהמספר: קביעת מקום מסויים להקשבה לסיפור, ישיבה נוחה המשתנה בצורתה מגיל לגיל. בני השלוש ישבו בקבוצות קטנות (6—8 ילדים) סביב לשולחן, כדי שיראו כולם את התמונות המלוות את הסיפור ותומכות ברצף ובקשב.

ילדי גן ישבו על כסאות בעיגול, כאשר הם מקשיבים ורואים בעיני רוחם את התמונות המתעוררות בעקבות העלילה. טוב אם גם הסיפור האינטימי של מחנכת וילד, הורים עם ילדם, חוזר בתנאים שווים בכל פעם אך בסיפור האישי חשובה ההקרבה הגופנית עם המספר.

רצוי להועיד מקום קבוע לסיפור, כדי למנוע גרויים חיצוניים ולהגביר את ההתמקדות בהקשבה לסיפור. המספר המתיישב במקומו ובידו הספר, או בלבו הסיפור המוכן שסיפור — הזמנה להקשבה. ההתארגנות לישיבה נוחה מגשרת בין הפעילות שהיתה לבין זו שתהיה.

בחירה קפדנית של סיפור מתאים לגיל, אקטואלי מבחינה ריגושת ומעולה מבחינה ספרותית — מגבירה את הקשב.

המספר הוא המתווך בין הסופר וספרו לבין הילדים. ידיעת הסיפור, על תוכנו הגלוי והנסתר, תגביר את יכולתו למסור את הסיפור בדרמטיות המתאימה. הדרמטיות של המספר באה לביטוי בעיקר בקולו: החשה והאטה, הרמת הקול והנמכתו הדגשת הדיבור הישיר והדו־שיח, הפלטת צלילים אונומטופיאיים ומקצבים, הקפדה על סימני הפיסוק למיניהם — כל אלה יפחו חיים לתוך העלילה, הגיבורים יחיו ומעשיהם ייראו. ההרגשות שתחלחלנה בקולו של המספר תעוררנה הרגשות: עצב ושמחה, מתח והרפיה, בכי וצחוק, אלה יאירו את המלים ויעברו ללב השומעים בכל עומק משמעותם. קשר עיניים בין המספר ובין שומעיו ילכד את השומעים לקבוצה מאוחדת, שחיה עם הגיבורים סקרנות לדעת מה עלה בגורלם. ראשיתו של הסיפור חייב להיאמר אט אט כדי לתת שהות להסתגל למסגרת ולעשות היכרות עם הגיבורים. (גם מסך התיאטרון נפתח, או מתרומם, אט אט כדי לעורר את הקהל לקראת ההתרחשות על הבמה.) סוף הסיפור יוגש אף הוא באיטיות מודגשת, כדי לתת שהות לסיפוק המהנה של פתרון הבעיות. הסיפור מסתיים, הספר נסגר אט־אט, עוד נשמעות אנחות הנאה והשתחררות — אפשר לחזור לחיים... של ממשות ופעילות.

טווח הקשב גדל מגיל לגיל. סיפור נבחר לא רק על פי תכנו, ערכיו הספרותיים ואקטואליותו, אלא גם על פי אורכו ומבנהו. בני ה-3 מסוגלים לעקוב רק אחרי סיפור קצר בעל מבנה פשוט, קצוב, שמתאר את עולמם הקרוב של 'פה ועכשיו'. ילדי גן מסוגלים להקשיב לסיפור ארוך (רבע שעה, 20 דקות) ולהפליג לעולם בלתי ידוע וקסום. ככל שהסיפור מתרחק יותר מהעולם של 'פה ועכשיו' הוא זקוק למבוא יותר חזק המשמש תיאור מקום ההתרחשות, או מקום המראה לעולם הדמיוני. אין פלא שבסיפורי קסם דמיוניים ההתחלות הן: "היה היה ואולי בכלל לא היה";

(המשך בעמוד 47)

כיצד לעורר אצל התלמיד נוטיבציה לקריאת ספרים

מאת נורית בידרמן

פתגמים ואמרות רבים מקשטים את כיתותנו וספריותנו, "ספר לך ידך ורע", "מרבה קריאה מרבה חכמה", וכך הלאה. אך נשאלת השאלה מדוע אם כן גוברת התחושה שהולך ופוחת דור הקוראים, מדוע צרכני הקריאה נכחדים משורותינו. במשך שנים רבות אני מגבשת לעצמי דרכי עבודה שמטרתיהן לחבב על הילד את הקריאה ולהביאו לקריאה חופשית וזאת דרך הקריאה המונחית. יודעת אני שאין מטה קסמים שבו אכה כדי שתלמידי אכן ירצו לקרוא ספרים. לא יעזרו לנו מעשי קסמים, רק הנכונות וההתמדה העיקשת של סלילת דרך שתורבילנו למטרה היא שתביאנו לתוצאות.

השלב הראשון הוא הגירויים שאזמן לפני הקורא הצעיר כדי שירצה לגשת לאותו ספר.

הגירויים חייבים להיות:

- א. קרובים לשטחי ההתעניינות של הילד בהתאם לגילו ולרמתו.
- ב. מגוונים.
- ג. מגלים טפח — ומכסים טפחיים.

סוגי הפעילויות

1. קריאת קטעים נבחרים, ברגעי השיא מפסיקים. יש כאן סקרנות שנובעת מהרצון לדעת מה יהיה, שיכולה לגרות ילד לקרוא את המשך האירוע.
2. הקרנת חלק מסרטון מוכן אודות הספר שנבחר.
3. התבוננות באיורים של ספר שלא קראוהו. תוך כדי העלאת השערות מה מס'תתור מאחורי האיורים ואז תתעורר הסקרנות הטבעית: האם ההשערות נכונות? כדי לבדוק זאת נקרא בספר.

4. פעילות נוספת שבצידה הנאה וכן גירוי שכלי וויזואלי היא הכנת סרטונים על-ידי התלמידים. פעילות מעין זו תוצע כאשר כיתה מסויימת דיברה אודות ספר מסויים והכנת הסרטונים היא מעין פואנטה לכך. כאשר מוצעת פעילות כזו ברור שקודם לכן תתנהל השיחה שבצידה הצגת העניין ומטרתו וכן תוכנית העבודה, לפי רצונם יכולים הם להתחלק לקבוצות עבודה ולהציע הצעות, מה שמעניין שהכנת הסרטונים היתה שונה מקבוצה לקבוצה למרות שהספר היה משותף.

לדוגמא:

קבוצה אחת התמקדה בהתרחשות, ואז הוצגו הסצינות המרכזיות כאשר הוכנו על גבי פס הסרט המוקרן שאלות מה דעתך? המשך לחשוב לבד וכך הלאה... קבוצה שניה: בחרה לעסוק בדמויות הראשיות והמשניות,

א. הצגתן בפתח הסרט שם ותמונה.
ב. לאחר מכן ציור הדמות הקשורה לאירוע מסויים וקטע קישור מתאים.
קבוצה שלישית הרחיקה לכת והמשיכה את עלילת הספר מעבר למה שסופר בספר.

כל הסרטונים הוכנו על פס בהקטטול, כתובים בכתב ברור, צבועים בצבעי טוש בולטים, והוקרנו על-ידי אפידוסקופ.

ברקע, הושמעו קטעים מתאימים לסרט המוקלט ומוסיקת רקע. שילוב זה גרם לאילוזיה שאכן באולם קולנוע יושבים אנו וצופים בסרט של ממש.

5. שילוב בנושא הקריאה המונחית את המשחק, שכן נושא זה אהוד על כולנו. והרי כבר נאמר כדי לחבב על הילד תחום שאינו כל-כך חביב עליו ננסה דרך נושא שקרוב אליו. **כיצד?**

במסגרת שעורי הקריאה המונחית אחת ההצעות לפעילות שאותם מציעה אני לתלמיד הוא המשחק. משחק אודות ספר שהם קראו. בתחילה נציע רשימת משחקים שיכולים להתאים לנושאנו כמו: הרכבה, מצא את ההבדלים ועוד. יש להסביר לילדים שלא כל משחק מתאים.

ברגע שהתלמידים יבינו מה יהיו אופיים של המשחקים תוגדר יחדיו המטרה, ואכן המטרה המרכזית היא עיסוק נוסף בספר שקראנו תוך כדי הנאה, ובאם לא קראנו ספר זה יהווה לגבינו המשחק קטליזטור לקריאתו.

מהן המטרות הנוספות שלנו בפעילות זו? (פעילות 5).

1. הכרות ראשונית עם הספר: שמו, שם ההוצאה, שם הסופר (המתרגם), שנת ההוצאה. סוגו: ארוך, קצר, מאוייר, קובץ, סיפורים, היסטורי וכו'.
2. הספר שבו אנו עוסקים יונח תמיד בקרבת התלמידים על מנת שיוכלו לראותו מקרוב ואף לחוש בו. ואם מתעוררת בעיה או הסקרנות הטבעית הספר יוכל לענות על מאוייהם.

3. **סבלנות וסובלנות:** כלפי החבר המשתתף במשחק — דבר שאותו אנו כה שואפים לטפח בתלמידנו.
4. יכולת הבנת הוראות והכנת הוראות בצורה ברורה.

צורות אפשריות בהפעלת משחקיית ספרים

תלמיד בודד:

משחקים רבים יכולים להעסיק תלמיד אחד, וזה על-פי בחירת התלמיד. ילדים האינדבידואליסטים ימצאו עניין בסוג כזה של משחקים שכן לפעמים העבודה ביחד אינה מספקת את רצונותיהם ובנושא עדין כמו שלנו בל נאבד גם פרט זה.

קבוצת תלמידים:

קיימים משחקים שכמות המשתתפים בהם עולה על שני ילדים ואז קוראים את ההוראות ומתחילים לשחק.

קבוצות תלמידים מעורבות:

בהזדמנות זו ישחקו במשחק מסויים ילדים שהכינו וקראו את הספר וילדים שלהם זו הפגישה הראשונה עמו.

בין התלמידים יכול להתעורר רב שיח כאשר הנושא המשותף הוא הספר שבו אנו עוסקים, אך התלמידים שקראו בו לא יגלו התרחשויות מיוחדות, לא יחדרו למעבי העלילה אלא ירמזו, ותוך כדי רמזים אלה יתכן שיגרמו מוטיבציה אצל הילד לקרוא ולראות מקרוב מה קורה.

פעילות זו מגוונת ומעשירה את שעורי הקריאה המונחית, אך עלינו לזכור ולשים לב, כאשר אנו מביאים את הספר מתוך מגמה לגרות את אותה קבוצת גיל לקריאת הספר, הרי נקדיש את מלוא תשומת הלב לצד זה של גירוי הסקרנות והרצון לקרוא את הספר.

פעילות זו בהחלט יכולה לשמש אותנו בסיכום פעילות בספר שבו אנו עוסקים, או אפילו במהלך העיסוק בספר, דבר שיחזיר לילדים מסויימים שזנחו את הקריאה בו את החשק והרצון להמשיך ולקרוא בו.

מתוך נסיון כאשר מביאים סוג כזה של פעילות חשוב להגיע עם התלמידים להבנת הנושא ולמטרתו שכן הם יכולים להוציא את הנושא מהקשריו ולהכין משחקים שאינם קשורים בספר עצמו, ואז החטאנו את מטרתנו. לאחר שיבינו את מטרת המשחק יגשו להעלאת הצעות.

הצעות למשחקים:

1. הרכבה — ציור של שתי תמונות זהות הקשורות לאירוע כלשהו שבספר או לדמות של גיבור. תמונה אחת גזורה והאחת — תמונת דגם שעל-פיה יש להרכיב את החלקים לשלם.

2.

מצא את ההבדלים: שתי תמונות שביניהן הבדלים שונים.

שתי דוגמאות אלה של משחקים הוכנו ע"י התלמידים שבדרך כלל מתקשים בכל נושא שמוגש בכיתה, כאן בהחלט מצאו פורקן לרעיונותיהם וכמו כן קיבלו חיזוקים. קיימות הצעות רבות כגון: משחק הזכרון, הרביעיות וכו', שכל מה שמאפיין אותם הוא השימוש ברעיון המשחק אך יישומו על אודות ספר שנקרא.

3.

נציב על שולחן מרכזי בכיתה תערוכת חפצים שקשורים לעלילה שבספר, במק"ביל תיתכן האפשרות של השמעת קטעים הקשורים לעלילה עצמה אך ברגעים של פתרון בעיה כלשהי או ברגעי שיא תופסק ההקלטה, כאן ישתתפו שני חושים, חוש הראייה וחוש השמיעה ויש להניח שאם לא בא התלמיד על סיפוקו — יגש ויקרא את הספר.

לסיכום: הובאו כאן כמה הצעות כיצד ואיך לגרום אצל הילד מוטיבציה לקריאת ספרים.

מתוך נסיון, פעילויות אלה עוזרות מאד. התוצאות לא תוצננה מיד כפטריות לאחר הגשם, אלא לאט לאט, אך בצורה בטוחה.

(המתווך בין הסופר לבין הילד המקשיב: מרים רות — המשך מעמוד 43)

פעם, פעם לפני הרבה שנים..."; או "מעבר לכל ההרים ומעבר לכל הארצות"; או "אי שם מאחורי הרי החושך...".

תיארת את פגישתם של ילדים קטנים עם הספרות ולא הזכרתי את ההכנה לספרות, שהיא לא פחות חשובה. הרי בשלוש השנים הראשונות שומעים הילדים הרבה סיפורים מאולתרים — אמירות מחורזות, שירי פעילות ושירי אצבעות — ולומדים להקשיב לרצף מילולי ולחזור על חרוזים. תיארת רק את המפגש עם הספר והתפתחות הקשר אל הספרות. תיאורי הדגיש את הרצון, שאיננו זהה תמיד עם המצוי. אצל ילדים מטופחים הספרות היא המשך אורגני של הטרומ ספרות. אצל ילדים ט"ט חייבים להרבות בסיפורים מאולתרים, המתארים את חיי היום יום, בחרוזי אמירה על סוגיהם ולעשות היכרות ראשונית עם הספרות באמצעות הסיפורים הפשוטים של הגיל הרך. ההתקדמות בגיל 5 תהיה יותר מהירה מזו של בני 3 — אך הרצף יהיה אותו הרצף.

ההתחשבות בהבדלי גיל בין החטיבות של הגיל הרך, דורשת מודעות הגורמים ההתפתחותיים ועירנות להבדלים האינדיווידואליים ולהבדלים שהסביבה גרמה להם.

תשבץ בספרות ילדים

(בעיות בהכנתו ודרך הגשתו)

מאת שלומית רוזינר

הגדרה מן התחום הנתון. הפתרון, כדרך תשבצים, ליצור מאותיות אלה ראשי תבות או חלק משם כלשהו הקשור בנר-שא. על כן ל"בי", למשל, ב-40 מאוזן, היתה ההגדרה: תחילת שם משפחתי של סופר "אוצר הפחה התורכי", "הפרשים מסתערים", "מרד הדרוזים" ול"ייל" מ-45 מאוזן: ראשי תבות שמו של סופר "כל השבת הזה", "יורים על השכונה", "דורבנות ליגאל". עם זאת, זוהי הזדמנות לערוך לילדים הכרה, ולו גם שטחית ביותר, עם ספרים או סופרים שאינם מוכרים להם; בתקווה, שהמפגש הראשוני הזה עם השם, יעשה אותו מוכר וידוע וישמש, כשיתקלו בו על מדפי הספרייה, — גרוי לקריאה. שום ילד, למשל, לא ידע אצלנו מהו שם משפחתי של "סופר אנגלי, מחבר "אוליבר טוויסט", "דוד קופרפילד" ו"בית ממכר עתיקות" ב-10 מאונך, אבל לאחר שהצליחו, בעזרת המאוזנים (והמורים...) להגיע לשם "דיקנס", יש להניח שרובם יזכרוהו. זאת ועוד — ילדים רבים, גם

מן המרבים לקרוא, אינם שמים לב לשם הסופר ואינם מיחסים לו חשיבות. או מתיחסים, בחפזם ספר לקריאה, רק לשמות כדבורה עמר, זיל ורן וקרל מאי. בהגדרות לתשבץ כזה, ניתנת הזדמנות, א. להציג סופרים של ספרים ידועים, אשר הילדים אינם יודעים מי כתבם; ב. להציג בפני הילדים שורה של ספרים משל מחבר אחד, כשספר אחד מתוך הרשימה ידוע להם ומקובל עליהם. וכך — גם ידעו מיהו מחבר הספר וגם ישמעו על ספרים נוספים משל אותו מחבר.

קורה, שלמלה אחת יש עודף הגדרות וצריך להחליט — אם להציע לפותרים את כולן כמגוון של אפשרויות, בעלות תשובה אחידה; אם לבחור מתוכן את ההגדרה המוכרת ביותר, או אם להציע בהגדרה רק ספרים מומלצים. לדוגמה: ב-11 מאוזן התקבלה המלה "תמר". התלבטתי אם לציין בהגדרה: "שמה הפרטי של סופרת סדרת קופיקו" (ספרים שאינם מומלצים אבל מוכרים לילדים), או להציע — "שם המספרת ב"בני היורה" של שמאלי" (ספר מומלץ, אך אינו מוכר לרוב הילדים).

בערב בו התקיים התשבץ הספרותי, התאספה כל חב' הילדים, (תלמידים מכתה ד' ומעלה) בבית אחת הכיתות. הילדים חולקו מראש לכמה קבוצות

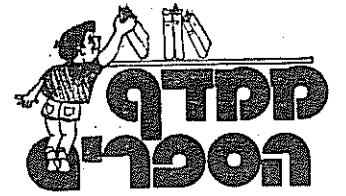
רב-גיליות, ז"א שבכל קבוצה היו ילדים מכל הכיתות, תוך הקפדה, שבכל קבוצה ימצא גרעין של ילדים המרבים לקרוא. כל קבוצה התרכזת סביב שולחן גדול וכל משתתף קיבל גליון ובו שרטוט תבנית התשבץ. לכל קבוצה הוצמד בוגר, מורה או מטפלת, להדרכה ולעזרה. קריאת ההגדרות נעשתה על ידי בקול רם. מתוך ספרים ובהקרנת שיקופיות של איורים מתוך ספרים.

בשעת הפתרון יכלו הילדים להוועץ זה בזה במסגרת הקבוצה ואף להיעזר, בשעת הדחק, במלווה הבוגר. התחרות בפתירת התשבץ היתה בין הקבוצות.

עם קריאת ההגדרות, הרחבתי, מדי פעם, את הדיבור ונתתי, בנוסף להגדרה המצומצמת, מידע כלשהו על סופר או ספר מסויימים, כדי שמלבד השעשוע וההנאה שיש בפתרון תשבץ כזה, יוכנס, כבדרך אגב, גם מעט ידע כללי.

ולסיכום: ערב המוקדש לפתרון תשבץ בספרות ילדים, הוא אחת הדרכים המאפשרות לילדים קוראים לתת ביטוי לידעויותיהם, ועשוי לשמש, לילדים שאינם קוראים, גורם מדרבן לקריאה.

ואף כי שום קבוצה לא הצליחה להשיג לים את פתרון התשבץ, היה זה, ע"פ עדות הילדים עצמם, ערב תרבותי מהנה.

לכיתות הנמוכות

בבוקר סתו אפור נראה העולם לירון חסר צבע. במכחול ובדללי צבע שבידו החל צובע את העולם בגוונים מרהיבי עין עד שירד הערב וצבע הכל שחור. לא ברור בדיוק למה חתר זוד הראל אם רצה לתת לילד ספר ובו תמונות בצבעים מרהיבים — הצליח במידה מסוימת; אם רצה ללמד את הקורא הצעיר שתרכובת של צהוב וכחול נותנים ירוק — הצליח (הנספח לספר ממחיש עניין זה הלכה למעשה); אך אם רצה לתת לילד ספר שיחודו בתוכנו — ספק רב אם הצליח.

הספר כתוב להורים המעוניינים לטפח את חשיבת בניהם, מובאים בו סיפורים על ילדים, בעלי תכונות שונות (שאינו יודע לשאול, שכחן, שובב וכו').

בסיפורים חסרים משפטים, הילד המאזין צריך להשלים אותם בהתאם להנחיות. הספר עשוי לתרום למטרה המוגדרת אך אינו יכול לשמש ספר קריאה מהנה, או תחליף לקריאת סיפורים באזני ילד קטן.

אילי, גילי ונילי קנו בלונים, על כל בלון היה מצויר פרצוף מצחיק. שיחקו הילדים בבלונים ואף יצאו אתם לטיול בגן. גילי לא נזהר והבלון עף מידי והסתבך באנטנה של הטל-ויזיה, אבא הציל את המצב והבלון חזר לבעליו. עוד סיפור במלים וציורים מהווי חיים יומיומי.

הצבעים של ירוך, כתבו: דוד הראל (סיפור) לאה נאור (חריזה). איורים: דוד הראל, הוצאת "כתר" ל"י, 20 עמ', מנוקד.

שחק סיפור, כתב: מיכאל גרעין, איורים: נורית יובל, הוצאת כתר, 1978, 96 עמ', מנוקד.

הבלון שכרה אל הגן, כתב: רוזמונד קרוס, איורים: ניטה סאוטר, תרגם: אורי סלע, הוצאת עמיחי, 1979, 24 עמ', מנוקד.

מה אני רואה, כתב: אור אביעם, איורים: לאורה קולטון, הוצאת מסדה, 1979, 26 עמ', מנוקד.

עיר החיות, כתב: י. סטיבן לואיס, צילומים: י. סטיבן לואיס, הוצאת עם עובד, 1980.

אמא קטנה, כתב: של-מה טנא, איורים: מירה פרידמן, הוצאת עם עובד, 1979, 27 עמ', מנוקד.

ילדי המסילה, כתבה: אדית נסביט, תרגום: איטה אלחנני, הוצאת זמורה, ביתן, מודן, 1979, 188 עמ', מנוקד.

סיפור אחר, כתבה: אמיליה רואי, איורים: מיכל אפרת, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1980, 61 עמ'.

ספר מידע על החשמל, בכל עמוד ציור ושורה או שתיים של הסבר. המידע בהתחלה שטני: חלוקת מכשירי החשמל לקבוצות, הסבר קצר לדרך הפעולה של כל מכשיר ומכשיר, "בקרור" בתחנת כח. בעמודים האחרונים יש הצעות לנסויים, ציורים והדברים שם חסרי שיטה.

ספר זה אינו ספר קריאה, אלא יותר ספר משחק-לימודי. הדפים חצויים באמצעיתם כשבדפים התחתונים צילומים של בע"ח. בדפים העליונים צילומים של חלקי מכונות הדומים בצורתם לבעלי חיים. על ידי דפדוף יש להתאים את העמוד העליון למקבילו בעמוד התחתון.

סבא פומו הוא זקן, זקן אפילו יותר ממתושלח ולו זקן כה ארוך עד שהוא משתלשל מן החלון הגבוה ובעזרתו מטפסים לחדרו. יחד עם זאת, למרות גילו המופלג הוא גם תינוק זקן, ושריתה הקטנה היא אמא קטנה שלו. הסיפור מסובך וחכמת-החיים של הזקן-התינוק, מובאת בצורה מתוחכמת, מסובכת לילדים. הציורים המעניינים התופסים את מרבית העמוד, תורמים לעיצוב הספר.

לכיתות הבינוניות

האם עם בנה ושתי בנותיה נאלצים לעקור מביתם החם והמאושר, לאחר שהאב נעצר, אל בית דל שעל יד מסילת הברזל. הילדים חיים חיים מלאי עניין והרפתקאות, למרות דלותם, מתידדים עם עובדי התחנה והנוסעים ברכבת. מצי-נער שנלכד במנהרה, מונעים אסון רכבת חמור, מוצאים את משפחת השבוי הרוסי ופותרים את תעלומת העלמו של אביהם. עלילת הסיפור רווייה מתח, חכמת-חיים, שופעת הומור וחרן רב.

סיפור על ילדות בדנמרק ובשוודיה בתקופת מלחמת העולם השנייה, מוצג בו בצורה מעמיקה עולם שאינו מוכר לקור-אים, ומנוסחת בצורה ברורה בעיית היהודים בסקנדינביה באותה תקופה.

הסיפור משובץ קטעי הווי, אפיזודות מעניינות וסיפורי

ילדות מקומיים, עיצוב הספר יפה במיוחד ומשלים את הטקסט.

בספר מספר רב של תרגילים ריתמיים מלווים צילומי ילדים וילדות המבצעים אותם ובציודם איורים של בעלי חיים או עצמים שאותם יוצרים הילדים בתרגילים, כגון: צפרדע, צב, גשר ועוד. התרגיל מלווה דברי הסבר בדרך חביבה ומעוררת דמיון ומוטיבציה לעשותו. בסוף הספר מדריך למורים ולהורים על תפקיד הספר והסבר לכל תרגיל ותרגיל.

סיפור מהתלה מחורז על עיר שאנשיה קרחים והמהומה בה רבה לאחר שעל קרחתו של ראש העיר צומחת שיערה שאין לה סוף. בצורה חינוכית ומשעשעת מעלים הכותבים רמזים לסדרי ממשל, ולאירועים אקטואליים.

לכיתות הגבוהות

ספר הרפתקאות אוטוביוגרפי מלא חן, הומור וחיים, המתרחש בעיר נמל בצפון ארה"ב במאה ה-19. המספר גדל בבית סבו, רחוק מהשפעת הוריו ומספר על מעשי משובה לא מזיקים, על הפלגה בים ועל אהבה ראשונה.

עניינו של סיפור המסגרת הוא: חבורת ילדים מתלכדת לעשיית תיאטרון כדי שהכנסותיו ישמשו למטרה חברתית. סיפור יחסיהם החברתיים והבינאישיים עם בני השכונה שלמענה נאספים הכספים חביב, אך סטראוטיפי למדי. התיאטרון על כל מרכיביו החל מספרות הדרמה וכלה בטכניקות התאורה והאיפור מועלה במהימנות ובצורה מרתקת קריאה מונחית בספר זה עשויה לשמש הקדמה מגרה ללימוד דרמה ולהתעניינות בתיאטרון.

אני צפרדע, אני ציפור, אני עף, תרגילי יוגה יצירתיים לילדים, כתבה: רחל קאה, תרגמה: היה שנהב, ציורים: דון הדין, צילומים: אדוארד קמ' בול, הוצאת קרני, 1979, עמ' 94 מנוקד.

מעלה קרחות, כתבו: יוסי אבולעפיה ואפרים סידון, איורים: יוסי אבולעפיה, הוצאת עם עובד, 1980, עמ' 32 מנוקד.

סיפורו של ילד רע, כתב: תומס ביילי אול-דריין, תרגם: יצחק לב-נון, הוצאת זמורה, ביתן, מודן, 1980, עמ' 191 מנוקד.

אחרי הצלצול השלישי, כתבה: טלילה בן זכאי, איורים: זאב, הוצאת עם עובד, 1979, עמ' 111 מנוקד.

נתקבלו במערכת

1. אבולעפיה יוסי ואפרים סידון, **מעלה הקרחות**, איורים: יוסי אבולעפיה, הוצאת עם עובד, 1980, עמ' 28 מנוקד.
2. בן זכאי טלילה, **אחרי הצלצול השלישי**, איורים: זאב, הוצאת עם עובד, 1979, עמ' 111 מנוקד.
3. גדות ארנונה, **צרה צרורה**, איורים: דני קרמן, הוצאת עם עובד, 1979, עמ' 24 מנוקד.
4. גולדן פרדריק, **מושבות בחלל, הזינוק הבא**, תרגם: אריה חשביה, הוצאת עם עובד, 1980, עמ' 127 מנוקד.
5. לואיס ק. ס. **הנסיך כספיאן**, איורים: פולין בינס, תרגום: גדעון טורי, הוצאת זמורה, ביתן, מודן, 1980, עמ' 149 מנוקד.
6. ליבמן אירנה, **הילדה בלבן**, איורים: יעקב גוטרמן, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ס, עמ' 81 מנוקד.
7. לאו ליוני, **דג הוא דג**, תרגום מאנגלית: ידידיה פלס, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ט.
8. לואיס סטיבן, **עיר החיות**, הוצאת עם עובד, 1979, עמ' 15 מנוקד.
9. לבני שרה, **הילדה מהקומה הראשונה**, איורים: נורית ענבר, הוצאת אלישר, ספרית יובל, 1979.
10. לבני שרה, **העכביש האמון**, איורים: ליאת בנימיני, הוצאת אלישר, ספרית יובל, 1979.
11. נחתומי אברהם, **בעיירה מספרים**, איורים: בני קלברש, הוצאת ספרית הפר עלים, 1980, עמ' 79 מנוקד.
12. עומר דבורה, **לאהוב עד מוות**, הוצאת שרברק, 1980, עמ' 245 מנוקד.
13. פט האצ'ינס, **יום הולדת שמח**, איורים: פט האצ'ינס, תרגמה: עדנה צחור, הוצאת עם עובד, 1979, עמ' 29 מנוקד.
14. קרן נירה, **בחצר מאחורי הבית**, איורים: לביא צרפתי, הוצאת ספרית הפר עלים, 1980, עמ' 21 מנוקד.
15. רואי אמיליה, **סיפור אחר**, עריכה גראפית: מיכל אפרת, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ס, עמ' 61 מנוקד.
16. שביט יעקב, **מדין**, איורים: גיורא כרמי, הוצאת עם עובד, 1980, עמ' 128 מנוקד.

מושט בעולם

פרס זאב לספרות ילדים

פרס זאב לספרות ילדים הנו מפעל משותף למשרד החינוך והתרבות ולועד להנצחת שמו של אהרן זאב ז"ל. הפרס ניתן מדי שנה למחברי ספרי ילדים מעולים בסיפור, בשירה ובמחזה.

בשנת תשל"ט זכו בפרס:

לאה נאור

יורם קניוק

להלן נימוקי השופטים

נימוקי ועדת השופטים לפרס זאב תש"ם לספר
"הבית שבו מתים הג'וקים משיבה טובה"¹

הבית, של יורם קניוק, שבו מתים הג'וקים משיבה טובה, שונה לחלוטין מכל בית אחר שאנחנו מכירים, הן בישראל והן בארצות דומות לנו. השוני הוא בהשקפת העולם ובאורח החיים של דייריו. זהו בית בלתי-קונבציונלי והילד הקורא בו למד לדעת שקדושת החיים אינה מתייחסת לאדם בלבד. גם לבעל-החיים זכות לחיות ואם אינו יכול להגן על זכויותיו בכח עצמו, בא האדם ומגיש לו הגנה. הסיפור דמיוני כביכול, אך מעוגן במציאות. ואעפ"י שנושא זה אינו מקורי בספרות-ילדים יש מקוריות בספרו של קניוק בצורת הגשתו. מקוריות זאת מעוררת את סקרנותם של הילדים ומגרה אותם לקרוא בספר. הספר כתוב בהומור שמוסיף לו נופך של חן. האירורים מלאי-הבעה, התוכן עשיר, ואף כי המחבר לא התכוון לכתוב ספר זידקטי, הרי יש בו ערכים חינוך כיים שייספגו אצל הקורא הצעיר שלא מדעת. בנוסף לכך יש בספר, כפי שהוגש, העזה וסכנה. העזה — כי נחשף בית על כל חולשותיו ויוצא הדופן שבו.

1. "הבית שבו מתים הג'וקים משיבה טובה", יורם קניוק, איורים: איה, ספרית הפועלים, 1979, 30 עמ', מנוקד.

סכנה — פן לא יתפס כהלכה והורים יפחדו למסרו לידי הילדים מחשש שיבינו את הדברים כפשוטם. על העזתו, על תוכנו ועל צורתו, על מקוריותו וחינו מצאוהו השופטים ראוי לפרס זאב לשנת תש"ם.

נימוקי השופטים לפרס זאב לספרות ילדים תש"ם לספר "מקהלה עליזה":

לאה נאור כינסה בספר מרהיב עין שירים קצרים, המעוצבים בחוויות יום-יום של הילדים ובעולם הסובב אותם. הקריאה בשירים מרנינים אלה מהנה מאד ומגלה לקורא משוררת רגישה, בעלת עין בוחנת, חוש מוסיקלי וכושר ביטוי מקורי. בנושאי השירים מצויה מציגה הרמונית בין עולם הדמיון הססגוני לבין המציאות היום-יומית: הילד השואל כל היום "איך ומה ולמה", הפחדים הקטנים והחלומות, מראות נוף וטבע, וגם "הנמלה שעשתה שעורים"... אותם מראות וחוויות מוצאים את ביטויים בשפה שנמזגו בה מעשה אומן, פשטות תה של שפת ילדים עם איכות שירים, רסיסי עגה חינוכיים עם משחקי מלים, כגון: "ומקולות הבלבולים התבלבלה עיר"... הספר "מקהלה עליזה" מצטיין באסתטיות גבוהה — והאסתטיות היא חיונית ופנימית כאחת; הספר נדפס בהידור רב, בציורים רבים המפרים את הדמיון ובשלל צבעי פסטל וגואש מרהיבי עין. סגולות אמנותיות מצויות גם ברבים משירי הספר. למרות שמו העליז של הספר (מקהלה עליזה) טפטפה המשוררת אל דפיו גם נימות דקות של עצב. אבל גם העצב עשוי להיות מעודד, מנחם, ואפילו נעים... בזכות הפיוטיות והאסתטיקה שבספר החליטה ועדת השופטים להעניק את פרס זאב לשנת תש"ט למשוררת לאה נאור.

הענקת פרס בן-יצחק לאיור המעולה בספר ילדים ישראלי, תשל"ח

מטרות כלליות של קרן ופרס בן-יצחק

יצירות האמנות הראשונות המשאירות רישומן בילד הרך הם הציורים המאייירים ספרי הילדים. לאור חשיבותם החינוכית הגדולה של איורים אלה, רצוי לעודד אמנים יוצרים לאייר ספרי ילדים ברמה גבוהה.

2. "מקהלה עליזה", לאה נאור, הוצאת יבנה, 1979.

- קרן בן-יצחק, בשיתוף עם אגף הנוער של מוזיאון ישראל, פועלת בשני מישורים :
1. להעניק אחת לשנתיים את מדליית בן-יצחק למאייר של ספר ילדים מעולה שנדפס לראשונה בארץ.
  2. ליצור אוסף של ספרי ילדים מאויירים מובחרים מכל העולם, כמקור השראה ולימוד לילדים, להורים ולאמנים, בספרית אגף הנוער של מוזיאון ישראל.

הענקת פרס בן-יצחק לשנת תשל"ח/1978

עד לתאריך 28.2.78 הגיעו למוזיאון ישראל 90 ספרים, חלקם נשלחו על-ידי מו"לים ישראלים ואחרים הובאו בידי האמנים עצמם.

ביום 9.5.78 החליטו השופטים להעניק את הפרס למאיירים הבאים :
מדליית בן-יצחק לאיור מעולה בספר ילדים ישראלי תוענק לאורה איתן, על הספר "חגיגה של שירים" בעריכת מנחם רגב, בהוצאת עם עובד, 1977.

כן החליטו השופטים לציין לשבח את המאיירים הבאים :

1. **רות צרפתי**, על איוריה לספר **"יותם וההיפופוטם"** מאת יעקב שביט, הוצאת יריב הדר, 1977.
2. **דני קרמן**, על איוריו לספר **"והילד הזה הוא אני"** מאת יהודה אטלס, הוצאת כתר, 1977.
3. **יוסי אבולעפיה**, על איוריו לספר **"עלילות פרדיננד פדהצור בקיצור"** מאת אפרים סידון, הוצאת כתר-לי, 1976.
4. **אורה אייל**, על איור וסיפור בספר **"אוגבו"**, הוצאת ספרית פועלים, 1977.
5. **אלונה פרנקל**, על איוריה לספר **"מזנוב עד פיל"**, מאת ע. הלל, הוצאת כתר-לי, 1977.

הנמקות השופטים

מדליית בן-יצחק לאיור מעולה בספר ישראלי — לאורה איתן, עבור איוריה לספר **"חגיגה של שירים"** בעריכת מנחם רגב, הוצאת עם עובד, 1977.

הספר מצטיין בעיצובו הכללי וברמת ייצורו וניכרת בו עבודת-צוות המשלבת יחד את תרומותיהם של כל המשתתפים. בפני המאיירת ניצבה בעיה מורכבת : כיצד לשוות איוריה של אחידות לקובץ כה מגוון של שירי-ילדים מובחרים. אורה איתן הצליחה לשמור על סגנון אחיד ועם זאת דינאמי ורב-צדדי, בהתאימה את איוריה לאופיו הייחודי של כל שיר ושיר. באמצעים פשוטים ועדינים העמידה קשת רחבה של מצב-רוח — מפיוטיות אינטימית ועד הומור משובב. יש לציין במיוחד את כושר ההמצאה של הציירת, שנשכילה לגוון את הקומפור יצירות בדמיון רב, תוך שמירה על איזון וחוש-מידה.

קונגרס ופרסים לספרות ילדים

בימים 28 בספטמבר — 3 באוקטובר 1980 יתקיים בפראג (צ'כוסלובקיה) הקונגרס ה-17 של המועצה הבינלאומית לספרות-ילדים. בטקס הפתיחה של הקונגרס יחולקו הפרסים הדו-שנתיים ועיטורי-הכבוד על-שם אנדרסן לסופרים, ציירים ומתרגמים של ספרי ילדים.

מדלית-הזהב ע"ש אנדרסן לספרות תוענק השנה לסופר-הילדים הצ'כי בן ה-73 בודהמיל רז'יחה, שסיפוריו המתארים בדמיון רווי הומור חיי יום-יום של ילדים תורגמו לשפות רבות (בעברית-הופיעו ספריו "עוזי נוסע לכפר" ו"המטוס הזעיר סנונית").

מדלית-הזהב לציור תוענק לאמן היפאני בן ה-60 סואקיצי אקאבה, שספרו "סוהו והסוס הלבן" זכה לפרסום עולמי.

שלושה יוצרים ישראלים אלה יזכו השנה לעיטורי כבוד ע"ש אנדרסן : הסופרת נורית זרחי, על ספרה "לא לגרש את נני" ; הציירת אלונה פרנקל, על איוריה ל"שלוש לך, פרת משה רבנו" מאת ע. הלל, וגדעון טורי, על תרגום "מסע בדרוך השחר" מאת ק"ס לואיס. בין הזוכים האחרים בעיטורי כבוד יוזכרו הסופר-הצייר הצרפתי-אמרי-קני, תומי אונגרר (מחבר "קריקטור הנחש הטוב"), המספרת האנגליה פיליפה פירס (מחברת "גן חצות של תום"). והמאיירת האמריקנית מארגוט צמח, שאיירה כמה מספרי-הילדים של יצחק באשביס זינגר.

המשתתפים בחוברת

ד"ר אוריאל אופק, ד"ר מרים ברוך, אלכס זהבי, גרשון ברגסון, מרים רות, שולמית רוזינר — ראה חוברת ב' כ"ב.
 חסידה נשר — מורה בסמינר הממלכתי דתי "שאנן" בחיפה.
 חוה ויזל — המחלקה להכשרת מורים, משרד החינוך והתרבות.
 לוי קיפניס — סופר ומשורר.
 צפריה גר — מורה, ספרנית, משוררת וסופרת.
 נורית בידרמן — מורה ספרנית.

ה ת ו כ ן

	עיון ומחקר
3	סינדרלה — הידועה באגדות תבל — אוריאל אופק
11	מרים ילן שטקליס — ליובלה ה-80
12	א. שירת מרים ילן שטקליס — חסידה נשר
18	ב. על קומה ועוד קומה בשירת ילן שטקליס — מירי ברוך
22	הבדלים התפתחותיים דורשים שיקול-דעת בבחירה — מרים רות
	חווית הקריאה
26	הוארד פאסט — האל הערום — חוה ויזל
29	על ספרי "ילדים במחנת" — לוי קיפניס
	ביקורת
31	לאהוב עד מוות — אלכס זהבי
33	במבט ראשון: 1. הילדה בלבן; 2. העכביש האמן; 3. דג; 4. הוא דג; 4. הצ'וקצ'ים קראו לו סון; 4. הילדה מהקומה הראשונה — ג"ב
37	סתם סיפורים — צפריה גר
38	הבית הגדול שצמח מגרעין קטן — מרים רות
	מיתודה
42	המתווך בין הסופר לבין הילד המקשיב — מרים רות
	כיצד לעורר אצל התלמיד מוטיבציה לקריאת ספרים — נורית בידרמן
44	תשבץ בספרות ילדים — שולמית רוזינר
48	
	ממדף הספרים
50	סקירת ספרים לכיתות נמוכות, בינוניות וגבוהות
53	נתקבלו במערכת
	משוט בעולם
54	פרס זאב לספרות ילדים
55	פרס בן יצחק לאיור המעולה בספר ילדים ישראלי
57	קונגרס בין-לאומי לספרות ילדים

SIFRUT YELADIM VANOAR

JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

June 1980, Vol. VI, No. 4 (24)

ISSN 0334-276X

Editor; G. BERGSON

18 King David St.

Jerusalem, Israel

CONTENTS

Study and Research

Cinderella — of Fable Fame	Uriel Ofek	3
Miriene Yellin Steklis — On her 80th Anniversary		11
a) Poetry of Miriam Yellin Steklis	Hassida Neshet	12
b) Stages in the Poetry of Miriam Yellin Steklis	Miri Baruch	18

Developmental Differences Requiring Considerations of Choice	Miriam Roth	22
--	-------------	----

The Experience of Reading

Howard Fast — The Naked God	Chave Visel	26
On "Underground Children's" Book	Levin Kipnis	29

Reviews

To Love Unto Death	Alex Zahvi	31
At First View:		
a) The Girl in White		
b) The Artistic Spider		
c) A Fish is a Fish		
d) The Tsuktsim called him soon		
e) The Girl from the First Floor	G. B.	33

Other Stories

The Big House That Grew From a Small Seed	Zafrira Gar	37
	Miriam Roth	38

Methodology

The Distance that Separates the Author and the Listening Child	Miriam Roth	42
How to Motivate Pupils to read Books	Nuvit Biderman	44
A Cross-word in Children's Literature	Sholamit Rosiner	48

From the Bookshelf

An Annotated List for the Lower Middle and Upper Grades		50
---	--	----

Books Received

		53
--	--	----

Around the World

The Zeev Prize for Children's Literature		54
The Ben Yitzchac Prize for Illustrations of Israeli Children's Books		55
An International Congress on Children's Literature		57